

Riigivanem, president ja vabade rahvaste sõprusavalldus.

90 aastat Eesti ja Poola vastastikustest riigivisiitidest

Silver Loit*

■ 2020. aasta detsembris täitub sajand Poola *de jure* tunnustusest Eestile¹ ja möödus 90 aastat riigivanem Otto August Strandmani riigivisiidist² Poola 9.–10. veebruaril 1930 ning 10.–11. augustil president Ignacy Mościcki³ vastuvisiidist Eestisse. Need kaks omavahel seotud külaskäiku olid sisuliselt üks terviklik sündmus ja tänasest vaatest Eesti ja Poola suhete sümboolne kõrghetk kuni mõlema riigi iseseisvuse taastamiseni.

Kui Eesti ja Poola poliitiliste, majanduslike ja kultuurisuhete üldkäsitlus on juba ilmunud Piotr Łossowski⁴ ja mõlema poole allikaid veel põhjalikumalt uurinud Raimo Pullati⁵ sulest, siis vähem tähelepanu on pööratud riigipeade visiitide korralduslik-protokollilisele poolele. Märkimist väärib, et Eesti riigi taastamisest möödub peagi kolmkümmend aastat, kuid endiselt on ilmunud Eesti diplomaatilise protokollilise ajalugu, ehkki allikaid on külluses.⁶ Eestis säilitatakse riigivisiitide „kõõgipoolt“ puudutavat ennekõike Rahvusarhiivis välisministeeriumi fondis (RA, ERA.957) diplomaatilise protokollilise ning välisministeeriumi ja saatkondade poliitilise kirjavahetuse materjalide hulgas.⁷ Väärtuslikku lisateavet visiitide kohta on arvukates visiitide eel, ajal ja järel ilmunud ajaleheartiklites, mälestusteostes, samuti ajakirjade Sõdur ja Kaitse Kodu! Poola-erinumbrites. Visiididest on juttu ka memuaarides: näiteks välisministri (1928–1931), Eesti riigivanema nii Rootsi- kui ka Poola-visitidega otsest seotud Jaan Lattiku mälestustes, ajaleheartiklites ning käsikirjalistes ja praktilisi soovitusi

* Silver Loit (1981), ajaloolane, Välisministeerium, diplomaat, Islandi väljak 1, silver.loit@mfa.ee

¹ Poola tunnustas Eestit *de facto* 6. oktoobril 1919. Eesti *de jure* tunnustamisel ootas Poola ära *Entente*'i seisukoha: välisminister vürst Eustachy Sapieha 31.12.1920 dateeritud kiri välisminister Otto Strandmanile anti üle pärast *Entente*'i Kõrgema Nõukogu 26.01.1921 *de jure* tunnustust Eestile ja Lätile. Seetõttu esines sõdadevahelisel ajal Poola *de jure* tunnustuse daatumina 31.12.1920 asemel mõnikord ka 27.01.1921.

² Riigivisiit (pr. *visite d'État*, ingl. *state visit*, sks. *Staatsbesuch*) on üldtunnustatult riigipea ametlik välisvisiit, samas kui ametlik visiit (pr. *voyage officiel/visite officielle*, ingl. *official visit*, sks. *offizieller Besuch*) tähendab valitsusjuhi, välisministri või muud valitsustasandi visiiti. 1920.–1930. aastatel nimetati nii eesti kui ka poola keeles kõiki kõrgemate ametiisikute visiite ametlikeks visiitideks või külaskäikudeks: ametlikud visiidid olid näiteks ka Poola riigipea riigisisese külaskäigud.

³ KR I (06.06.1930), EPR I/1 (24.02.1935), VT ketiklassi teenetemärk (26.10.1938).

⁴ P. Łossowski. *Stosunki polsko-estońskie 1918–1939*. Gdańsk, 1992.

⁵ R. Pullat. *Versailles'st Westerplatteni*. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel. Tallinn, 2001.

⁶ Võrdluseks: selleski uurimuses kasutatud II Rzeczpospolita (1918–1939) diplomaatilise protokollilise ja riikliku tseremoniaali ajalugu ilmus Poola Rahvusvaheliste Suhete Instituudi (PISM) väljaandena 2010. aastal. J. Sibora. *Protokół dyplomatyczny i ceremonial państwowy II Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2010.

⁷ Nt. RA, ERA.957.7.162. Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Poolas ja asutustega Poola presidendi külaskäigu kohta. RA, ERA.521.1.342. Kirjavahetus sõjavägede staabi ja väeosadega Poola presidendi külaskäigu puhul korraldatud paraadi ja vastuvõtu korraldamise asjus.

sisaldanud märkmetes välisministeeriumile.⁸ Järgnev artikkel võtab vaatluse alla ennekõike korralduslikud-protokollilised küsimused, mis põimuvad paratamatult poliitilistega ning toovad esile võrdlusi varem toimunud visiitidega.

Eesti ja Poola riigipeade välisvisiidid kahe maailmasõja vahel

Eesti riigivisiitide ja vastuvisiitide ring piirdus kahe maailmasõja vahel Soome, Läti, Rootsi ja Poolaga ehk ühe erandiga (Rootsi) nn. Balti konverentside formaadiga, mis 1925. aastal häabus.⁹ Eesti suhted peaaegu kõigi naaberriikidega olid kõrgeima taseme visiitideks piisavalt head. Erand oli vaenulik NSV Liit ja kindral Johan Laidoneri Moskva-külustus, mis ei olnud riigipea välisvisiit, toimus 1939. aasta detsembris juba NSV Liidu kiiluvees. Eesti-Poola sõprus kahjustas Eesti suhteid Leeduga ja viimasega riigipea taseme visiiti ei toimunud.

Poola taassünd kolmelt endiselt impeeriumilt tagasi võetud, jagamiste-eelse Rzeczpospolita aladel, mida pidasid omaks ka teised riigid, pärssis paratamatult heanaaberlikke suhteid. Saksa ja Nõukogude propagandas „Prantsusmaa eelpostina“ tuntud Poola sõlmis 1921. aastal liidulepingud Prantsusmaa ja naaberriigi Rumeeniaga ning nendega riigipea ametlikud visiidid Eesti ja Ungari kõrval piirdusid.¹⁰ Hilisematest riigipeadest külastas 1925. aasta aprillis president Stanisław Wojciechowski Tšehhoslovakkia välisminister, 1935. aastast Tšehhoslovakkia president Edvard Beneš.¹¹ Poola-Ungari ajaloolist relvavendlust märkis Ungari riigihoidja Miklós Horthy de Nagybánya¹² Poola-visit 1938. aasta veebruaris. Kui Eesti-Leedu suhteid komplitseeris Vilniuse (Wilno) küsimus, oli Poola sunnitud arvestama Ungari-Rumeenia vaenuga.

Poola 1921. aasta põhiseadus nägi presidendile suhetes välisriikidega ette esindusülesandeid. Marssal Józef Piłsudski võimupöörde eel oli nelja aasta jooksul ametis neli presidenti,¹³ neist Gabriel Narutowicz kaks päeva ja Maciej Rataj kahel ametiajal kokku vähem kui ühe kuu. Presidendiametile andis püsivama sisu neli aastat ametis olnud Stanisław Wojciechowski, seda parlamentaarse demokraatia tingimustes. 1926. aasta riigipöörde järel võimu enda kätte koondanud marssal Józef Piłsudski ei soovinud endale esinduskohustusi ja usaldas need tuntud keemikule Ignacy Mościckile. Piłsudski, kes ei loovutanud riigi välis- ja kaitsepoliitika juhtimist, vajas väärika ja esindusliku ning poliitiliselt kahjutu Mościcki abi ennekõike Poola-siseselt, riiklust tugevdava sümbolina. Nii veetiski president Mościcki varakeskaegsete kuningate

⁸ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa. Tartu, 2015, lk. 306–314. Algselt ilmunud 1950. aastal Vadstenas ehk 20 aastat pärast visiite. Vrd. Poola-sõit. Jaan Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist. Märts 1930. RA, ERA.957.7.149, l. 138–166 (kirja pandud 1930. a. märtsis).

⁹ 1920. aastatel viibis Eesti riigivanem kolmel riigivisiidil ja välisriikide riigipead vastasid kolme vastuvisiidiga. Riigivanem Konstantin Pätsi Soome-visit toimus 15.–17. mail 1922, millele järgnes Soome presidendi Lauri Kristian Relanderi vastuvisiit 21. mail 1925. Läti presidendi Jānis Čakste riigivisiit Eestisse toimus pärast 1. detsembri 1924. aasta riigipöördekatset, 23.–26. veebruaril 1925. Riigivanem Jüri Jaakson vastas ametliku vastuvisiidiga Riiga kolm kuud hiljem, 9.–11. mail. Järgnes riigivanem Jaan Tõnissoni riigivisiit Rootsi 4.–5. septembril 1928 ja kuningas Gustav V vastuvisiit 27.–29. juunil 1929.

¹⁰ Riigipea (*naczelnik państwa* – seda nimetust kasutati sageli ka Eesti riigivanema kohta) Józef Piłsudski (VR I/1 02.06.1922, VR III/2 29.04.1925, KR I mõökadega) külastas Pariisi 1921. aasta veebruaris seoses Poola-Prantsusmaa poliitilis-sõjalise alliansi sõlmimisega. Poola-Rumeenia sõjalise liidu leping sõlmiti 25. juulil 1921 ja 1922. aasta septembris viibis Piłsudski Rumeenias visiidil ning sõjaväemanöövritel, millele Rumeenia kuningapaar vastas 1923. aastal vastuvisiidiga. President Mościcki viibis Rumeenias riigivisiidil 1937. aasta juunis, millele kuningas Carol II vastas juba samal kuul. Kaugematest riigijuhtidest külastas Varssavit näiteks 1928. aasta aprillis ja mais Euroopa-ringreisil viibinud Afganistani kuningas Amanullah Khan.

¹¹ J. Dejmek. Edvard Benes a Polska międzywojenna (Uwagi w związku z jednym z aspektów polityki zagranicznej Benesa). Dzieje Najnowsze. Rocznik XXXII. 2000/3, lk. 102.

¹² VR III/1 (29.04.1925).

¹³ Gabriel Narutowicz (ametiaeg 14.12.–16.12.1922), Maciej Rataj (ametiaeg 16.–20.12.1922 ja 15.05.–04.06.1926; VR III/1 29.04.1925) ja Stanisław Wojciechowski (20.12.1922–14.05.1926; VR III/1 29.04.1925).

kombel suure osa ajast regionaalvisiitidel omavahel halvasti ühendatud vojevoodkondades.¹⁴ Mościcki Eesti-visit, mis toimus tema viiendal ametiaastal, oli 1926. aasta riigipöörde-järgse Poola riigipea esimene välisvisiit üldse ning esimene Poola presidendi ametlik merereis, mis Poola diplomaatia ja diplomaatilise protokolli käsitlustes on tähelepanuta jäänud. Mościcki teine ja viimane riigivisiit toimus alles 1937. aastal liitlasriiki Rumeeniasse.

Diplomaatilise protokolli mõttes on Eesti-Poola riigivisiidid märkimisväärsed ka seetõttu, et Poola oli Eestit riigipea tasemel külastanud riikidest ainus, mis asus 1920. aastatel ametisse määrama suursaadikuid, leides vähemalt osalist aktsepteerimist tõusva suurriigina.¹⁵

Eesti-Poola lähenemine riigivisiitide eeldusena

Eesti ja Poola suhteid 1920. aastatel iseloomustas ennekõike ühishuvi tagada julgeolek NSV Liidu ja Saksamaa vahel,¹⁶ samal ajal kui kahe riigi muud ambitsioonid ning valitud taktika oluliselt erinesid. Lähenemist soodustas Prantsuse-Poola liitlusuhet nn. piiririikide julgeoleku üheks nurgakiviks pidanud välisminister Karl (Kaarel) Robert Pusta, kelle 8.–11. veebruari 1925 visiidile Varssavisse järgnes Poola kindralstaabi esindajate visiit Tallinnasse märtsi esimesel poolel. 1925. aasta mais külastas Varssavit, Krakówit, Łódzi ja Vilniust kaheksaliikmeline Riigikogu delegatsioon,¹⁷ millele Seimi liikmed vastasid 1926. aasta veebruaris. Sõlmiti lepinguid¹⁸ ja Eestis sai juba 1920. aastate algul tavaks tähistada 3. mail pidulikult Poola konstitutsioonipäeva¹⁹ ning 11. novembril Poola riigi taastamise päeva, mis kattus Kaitseliidu asutamise päevaga. Ka Poola avalikkuses pälvis Eesti üha suuremat tähelepanu. Kaitseliidu ja Poola Kütide Liidu koostöös tutvustati kahe riigi ühisosa ja nende väljaannetes kiideti edusamme kaitsekoostöös.

Pärast 1926. aasta riigipööret sai Poola välispoliitikas määravaks marssal Piłsudski arusaam, mille kohaselt pidi Poola säilitama range neutraliteedi Saksamaa ja Venemaa vahel. Teise suunise järgi tuli Poolal säilitada oma liitlusuhte Prantsusmaa ja Rumeeniaga.²⁰ Poola püüdis tugevdada mõju Balti riikides, et ära hoida nende sattumist NSV Liidu ja Saksamaa kiiluvette. 1929. aastaks olid paranenud Poola-Läti ja mõnevõrra stabiliseerunud Poola-Leedu suhted. 21. juulil 1926 teatas uus välisminister August Zaleski²¹ Seimi väliskomisjoni istungil, et Poola näeb Eestit „siiralt heatahtliku riigina, kelle areng majanduse ja poliitika vallas on praeguse rahu üks garantiisid“.²² 16. jaanuaril 1928 teatas Poola saadik Tallinnas Franciszek Charwat²³ Varssavisse, et Eesti sooviks Poola suuremat aktiivsust Eesti suunal.²⁴ 1928. aastal,

¹⁴ I. Mościcki. Mościcki. Autobiografia (Kopia autobiografii ś.p. Prezydenta I. Mościckiego), lk. 489. Vt. Józef Piłsudski Institute of America Archival Collections Online. Folder 701/74/1.

¹⁵ II Rzeczpospolita esimesed suursaatkonnad avati 1924. aastal Prantsusmaal ja Püha Tooli juures. J. Sibora. Protokół dyplomacyczny i ceremonial państwowy II Rzeczypospolitej. Warszawa, 2010, lk. 485.

¹⁶ Eesti suhted Leedu ja Poolaga. Balti konverentsid 1920–1925. Dokumentide kogumik. Koostanud H. Arumäe. Tallinn, 2001.

¹⁷ R. Pullat. Versailles'st Westerplatteni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel, lk. 104.

¹⁸ 11. jaanuaril 1924 sõlmiti Poola-Eesti konsulaarleping, 17. jaanuaril Poola-Läti-Eesti-Soome lepituse ja vahekohtu konventsioon, 19. veebruaril 1927 Eesti-Poola kauba- ja navigatsioonileping, mida pikendati 1929. aastal. Eesti-Poola majandussidemed olid nõrgad: näiteks 1925. aastal moodustasid Eesti kaubad 0,02% Poola koguimpordist ja Poola kaupade eksport Eestisse 0,32% koguekspordist. Vt. P. Łossowski. Stosunki polsko-estońskie 1918–1939, lk 91. Majanduskoostöö elavnes 1930. aastatel.

¹⁹ Poola rahvuspäeva pühitsemine Tallinnas. – Vaba Maa, nr. 99/1308, 4.05.1923, lk. 3.

²⁰ The History of Polish Diplomacy X–XX c. Warsaw, 2005, lk. 491.

²¹ August Zaleski (30.09.1883 Varssavi – 07.04.1972 London): Poola välisminister 1926–1932 ja 1939–1941, Poola president paguluses 1947–1972. KR I (29.04.1931).

²² P. Łossowski. Stosunki polsko-estońskie 1918–1939, lk. 81.

²³ Franciszek Charwat (12.04.1881 Ivano-Frankivsk – 02.05.1943 Curitiba): Poola saadik Eestis 1926–1928, Soomes 1928–1936, Lätis 1936–1938 ja Leedus 1938–1939. VR III/2 (29.04.1925), KR I (29.04.1931).

²⁴ Eduard Laamani päevik 1922–1940. 3. osa. – Akadeemia 2003, nr. 9, lk. 2026.

mil tähistati kümnendi möödumist Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest ja Poola iseseisvuse taastamisest, andis Poola õnnitlused edasi eridelegatsioon eesotsas nn. piiriirikide-poliitika ühe arhitekti Leon Wasilewskiga,²⁵ kes pooldas Eesti kiiret *de jure* tunnustamist juba 1919. aasta sügisel.²⁶ 1928. aasta novembris külastas Varssavit delegatsioon eesotsas Riigikogu väliskomisjoni juhi kindralleitnant Johan Laidoneri ja sõjaministri abi kindralmajor Paul-Adolf Lillega,²⁷ kes oli hävitajal Vambola külastanud Poola uue Gdynia sõjasadama nurgakivi asetamise pidustusi 1923. aastal.²⁸ Sõjaväelaste Varssavi-visiiti aitas korraldada 1927. aasta mais Varssavis (kaasakrediteeringuga Prahast ja Bukarestis) saadikutööd alustanud Otto August Strandman ja see pälvis suurt tähelepanu: Eesti saatkonda ilmus kohtumisele marssal Pilsudski ise ehk „Poola peremees“,²⁹ nagu Strandman teda õigustatult nimetas. 10. novembril 1928 asutati Tallinnas lähenemist propageeriv Eesti-Poola ajakirjanike liit.³⁰ Ühisosa otsimisel, näiteks Vabadussõja-aegsete Eesti ja Poola ratsaväelaste kohtumine Jēkabpilsis lähistel, märgiti ka 16.–17. sajandi Rzeczpospolita kui Euroopa eelposti (*antemurale*) abi eesti rahva säilimisel Vene hordide pealetungi vastu. Seda näitlikustas ajakirja Sõdur 11. novembri 1928. aasta Poola-erinumbri esikaas Stefan Batoryga kui „poolakate ja eestlaste kuningaga“ ja juhtkiri, milles „võimsa vahemüürina ida ja lääne vahel“ seisvat Poolat nimetati Euroopa ajalooliseks kaitsjaks „ida barbaarsuse vastu“.³¹ 1930. aastal tähistas Eesti kümnendit võiduka Vabadussõja lõpust ja Poola armee oma võidust Euroopasse tunginud Vene bolševike üle.

„Härra Hellati indiskretsiooni tõttu on Eesti Riigivanema eelolev külaskäik Varssavi Helsingis teatavaks saanud“

Suurt rahvusvahelist tähelepanu pälvinud Eesti ja Läti riigipeade riigivisiidid Rootsi ja kuninga Gustav V vastukülaskäik sõjalaevaga Tallinnasse ning seal rongiga Riiga tekitas Varssavis arutelu ka oma riigivisiitide küsimuses. Poola juhtkond eeldas, et noorema ja väiksema riigina astub esimese sammu Eesti, ja kujundas selleks sobivat fooni. 1929. aasta juunis, veel enne Rootsi kuninga saabumist, kirjutas Päevaleht, et Varssavi ajalehe Epoka andmetel on riigivanema visiit Varssavisse Tallinnas ära otsustatud, kuid aeg pannakse paika pärast Riigikogu kokkutulekut juuli lõpul, mil selgub, kes saab riigivanemaks.³² Ühtlasi olevat otsustatud Poola presidendi vastukülaskäik Eesti riigivanemale 1929. aasta sügisel või järgmisel aastal. Senise Eesti saadiku Varssavis Strandmani valimine 9. juulil 1929 riigivanemaks pälvis Poolas tähelepanu³³ ja seda peeti märgiks Poola mõju tugevnemisest. Näiteks Vilniuse küsimuses peeti Strandmani Poola-meelseks,³⁴ ja seda juba üsna kaua: juba 8. novembril 1920 teatas Poola ajutine asjur Tallinnas Władysław Neuman³⁵ Riias resideerivale saadik Leon Wasilewskile, et välis- ja kohtuministri ametisse asunud Strandman kinnitas Neumanile oma suurt sümpaatiat

²⁵ Leon Wasilewski (24.08.1870 Peterburi – 10.12.1936 Varssavi): Poola välisminister 1918–1919, esindaja Eestis 1920–1921. VR III/1 (17.06.1925).

²⁶ P. Łossowski. Stosunki polsko-estońskie 1918–1939, lk. 11.

²⁷ Paul-Adolf Lill (25.01.1882 Roobe, Valgamaa – 13.03.1942 Sverdlovski obl.). VR I/2 (23.02.1920).

²⁸ R. Pullat. Versailles't Westerplateni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel, lk. 136.

²⁹ RA, ERA.957.13.17, l. 42. Eesti saadik poliitilise osakonna juhatajale, 23.09.1927. Seisukord peale 1926. a. maikuu riigipööret.

³⁰ Wiarus. Organ Korpusu Podoficerów Zawodowych Wojska Ładowego, Marynarki Wojennej i Korpusu Ochrony Pogranicza (Wiarus: Maaväe, mereväe ja piirivalve korpuse elukutseliste allohvitseride korpuse häälekandja) 1936, nr. 10–11, lk. 20.

³¹ Poola Vabariigi kümnenda aastapäeva puhul. – Sõdur 1928, nr. 45, lk. 3.

³² Eesti riigivanema sõit Varssavi. – Päevaleht, nr. 161, 18.06.1929, lk. 1.

³³ Korpus dyplomatyczny w roku ubiegłym. – Polska Zbrojna, nr. 2, 2.01.1930, lk. 3.

³⁴ P. Łossowski. Stosunki polsko-estońskie 1918–1939, lk. 14.

³⁵ Władysław Neuman (08.10.1893 Łódź – 31.01.1945 New York): Poola ajutine asjur Eestis 1920–1922, saadik Norras (1931–1942). VR III/2 (29.04.1925).

Poola vastu ning ütles, et „Poola peab mängima Balti riikide liidus esmajärgulist rolli“.³⁶ 1920. aastal pidi Strandmanist saama Eesti saadik Poolas, aga vahele tuli töö valitsusliikmena.³⁷ Soodsamat võimalust riigivisiidiks olnuks raske ette kujutada ja kuna valitsuste eluiga Eestis oli ennustamatu, tuli kiirustada.

Kutse Tallinnasse tõi 27.–30. oktoobril 1929 Poola välisministeeriumis Eestiga suhteid kureerinud idaosakonna juhataja Tadeusz Hołowko.³⁸ Strandman kohtus temaga Varssavis töötades korduvalt ja nimetas aruannetes Tallinnale Hołowko kui Piitsudskile lähedalseisva isiku mõju Poola idapoliitikale märkimisväärseks.³⁹ Eesti ajakirjanduses kirjutati, et Hołowko saabus revideerima Poola saatkonda Tallinnas.⁴⁰ Sama kinnitas Eesti välisministeerium Eesti saadikutele välisriikides, kellel paluti hoiduda „kõrvalistest järeldustest“.⁴¹ Välisminister Lattiku teatel tõi aga Hołowko, keda Lattik pidas visiidi idee algatajaks, riigivanemale kutse Poola-sõiduks. „Ta tegi seda täitsa salaja, nii et isegi Poola saadikud Helsingis ja Riias ei pidanud sellest teadma. Sellega oli seletatav ka meie tagasihoidlikkus küsimuse käsitamisel. Suure kella külge tõmbamine oleks sõidu eel lahti kiskunud igatsugu seletusi ja targutamist nii naabrite kui kaugemate poolt. Valitsusele sai sõidu kava teatavaks, kes võttis kohe kindla seisukoha – sõita. Ma tutvustasin üksikuid väliskomisjoni liikmeid, komisjoni esimeest, sõiduplaaniga. Nemad olid päri. Tegin teatavaks vastasrinna juhtidele August Reile, Karl Astile, ja miskaudu ka Mihkel Martnale. Nemad kõik pooldasid põhimõtteliselt sõitu. Kui ettevalmistused salajas olid tehtud, tähtpäev kindlaks määratud, kandsin asja väliskomisjoni ja ei leidnud ka sealt vastuseisu.“⁴² Välisministeeriumi teene oli see, et asja avalikkuse ette ei suudetud kiskuda enne aega ja nende poolt maha teha, kes meid ei armasta.“⁴³

Välisministri abi August Schmidt (Torma) teavitas Eesti välisesinduste juhte riigivanema visiidist 8. jaanuaril 1930 salajase ringkirjaga, nimetades seda „puht viisakuse visiidiks, mille kestel arutusele ei tule ei poliitilisi, sõjalisi ega isegi majanduslisi küsimusi“.⁴⁴ Juba järgmisel päeval külastas välisministeeriumi Poola saatkonna sekretär Józef Wołodkowicz,⁴⁵ kes teatas, et „härra Hellati“⁴⁶ indiskretsiooni tõttu „on info lekkinud – Hellat rääkinud sellest Ungari saadikule Jungerthile“⁴⁷ teiste juuresolekul. „Sel puhul on Charwat ja Riia saadik Arcyševski“⁴⁸ välisministeeriumist instruksioone palunud. Poola välisministeerium on oma saadikutele ülesandeks teinud, juhusel kui neid selles asjas peaks kõnetatama, ütelda, et Eesti Riigivanema sõit Varssavi on viisakuse akt. Varssavis ei saa sel puhul olema mingisuguseid

³⁶ „Polska musi pierwszorządzą rolę odegrać w Związku Państw Bałtyckich“. P. Łossowski. Stosunki polsko-es-
tońskie 1918–1939, lk. 19.

³⁷ E. Medijainen. Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1940. Tallinn, 1997, lk. 212.

³⁸ Tadeusz Ludwik Hołowko (17.09.1889 Semej – 29.08.1931 Truskavets): Poola poliitik ja kirjanik, avaldanud artikliseeria Eesti kohta. KR II (29.04.1931).

³⁹ RA, ERA.957.13.17, l. 65–67. Saadik Strandman välisministeeriumi poliitilise osakonna juhatajale, 22.12.1927.
RA, ERA.957.13.17, lk. 17–18. Saadik Strandman välisministeeriumi poliitilise osakonna juhatajale,
18.06.1927.

⁴⁰ T. Holowko Tallinnas. – Järva Teataja, nr. 86, 29.10.1929, lk. 3.

⁴¹ RA, ERA.957.13.268, l. 19. Välisministeeriumi nädalaülevaade kõikidele saadikutele, 02.11.1929.

⁴² RA, ERA.957.7.149, l. 138–141. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁴³ Samas.

⁴⁴ RA, ERA.957.7.149, l. 3. Välisministeerium kõikidele saadikutele, 08.01.1930.

⁴⁵ Józef Wołodkowicz (25.07.1889 Vilnius – 13.05.1947 Kairo): Poola ajutine asjur Eestis (1928–1929), kuni
1932. aastani Poola saatkonna konsulaartalituse juht. KR III (22.06.1932).

⁴⁶ Aleksander Hellat oli 1922–1923 Eesti saadik Varssavis ja ilmselt osalt seal tekkinud konfliktsete olukordade
tõttu suhtus Eesti-Poola lähenemisse umbusklikult. 1931. aastal välisministri abina arvas Hellat, kes ise riigi-
vanema Varssavi-visitidil ei osalenud, et visiit Varssavisse ei äratanud seal erilist tähelepanu.

⁴⁷ Mihály Jungerth-Arnóthy (13.03.1883 Karavukovo – 11.07.1957 Budapest): Ungari asjur (alates 1921), siis
saadik Eestis (1923–1928) ja Soomes (1928–1933). VR III/2, KR I ja II, EPR I/2.

⁴⁸ Mirosław Arciszewski (19.01.1892 Częstochowa – 18.09.1963 Gdańsk): Poola saadik Riias (1929–1932) ja
Rumeenias (1932–1938). Rumeenia-lähetuse ajal kahtlustati tema venelannast naist Eugeniast koostöös
NKVD välisluurega.

läbirääkimisi ei poliitiliste, ei sõjaväeliste, ei majanduslike küsimuste üle [– –]. Poola välisministeerium on oma saatkondadele välismaile teatanud, et Poola presidendi vastuvisiit järgneb suve lõpul.⁴⁹ 15. jaanuaril tunnistas Eesti välisministeerium viimaks Eesti välissaadikutele, et „kõrvalised järeldused“ olid põhjendatud ehk kutse riigivanemale töigi Hołowko.⁵⁰

Peale Strandmani lahkumist oli pool aastat lahendamata Varssavisse uue saadiku nimetamise küsimus ja asi muutus piinlikuks. Välisminister Lattik tegi 1929. aasta sügisel endisele riigivanemale ja saadikule Stockholmis Friedrich Karl Akelile ettepaneku võtta vastu saadiku koht Varssavis, ent Akel keeldus.⁵¹ 15. jaanuaril teatas välisministeerium, et Poola on kavas nimetada senine saadik Itaalias ja Ungaris Karl Tofer, kes sõidab riigivanema visiidi ajaks Varssavisse.⁵² Visiidi alguseks jõudis Tofer oma usalduskirjad presidendile üle anda.

Kolm nädalat enne visiidi algust määras välisminister riigivanema viieliikmelise saatjakonna koosseisu: välisminister Lattik ise, välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja ja Strandmani eelkäija Varssavis (1923–1927) Johan Leppik, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste ülem kindralmajor Gustav Jonson, riigivanema käsundusohvitser major Herbert Grabbi ja välisministeeriumi informatsioonibüroo juhataja Georg Meri.⁵³

Riigivanema visiidi ettevalmistused ja koostöö Poola protokolliametiga

Riigivanema visiiti valmistas ette Poola välisministeeriumi diplomaatilise protokollide osakond, mida juhtis 1928–1932 krahv Karol Adam Romer.⁵⁴ Poola protokolliameti arusaam aumärkidest ja mundritest sarnanes rahvusvahelise tavaga ja rõhutas suurriiklikke traditsioone, mistõttu näiteks erinevalt Eestist võeti Poolas kohe pärast riigi taastamist kasutusele osalt jagamise-eelsest riiklusest pärinev teenetemärkide süsteem ja asuti välja töötama diplomaatide vormiriietust. 1919. aastal asutatud osakonnas andsid tooni kaks krahvi – vennad Przeździeckid, kellest vanem, Stefan Przeździecki juhtis osakonda enne krahv Romerit ning noorem, Rajnold Przeździecki püüdis vana Rzeczpospolita kuningaga aadlivabariigi traditsioone juurutada kuningata vabariigi tänapäeva. Eesti välisministeeriumis protokollülema kohustusi täitnud administratiivosakonna juhataja Oskar Öpiku sõnul oli protokollülem Przeździecki „suurte allüüridega härra, kes ilmselt oleks eelistanud tiitlit *l'intoducteur des ambassadeurs*, nagu see oli tema kolleegil Prantsuse välisministeeriumis“.⁵⁵ 1928. aastal saigi Stefan Przeździeckist esimene taastatud Poola suursaadik Roomas ja protokolliosakonna ase-direktoriks määrati tema vend Rajnold. Rooma siirdunud protokollülemat tundis Strandman isiklikult ja soovitas oma dinee korraldamisel kasutada tema kokka.⁵⁶ Protokolliosakonna ja Eesti saatkonna visiiditeemalistel aruteludel osales ka Hołowko, kes Lattiku hinnangul oli riigivanema Poola-sõidu tegelik „inspiraator ja algataja“. Hołowko atašeeriti koos ühe Poola kindraliga riigivanema juurde kogu visiidi ajaks.⁵⁷

Riigivanema saabumisel 9. veebruari hommikul oli ette nähtud pidulik vastuvõtutseremoonia Varssavi raudteejaamas, kahe riigipea „intiim-eine“ Varssavi kuningalossis, millel anti lootust näha ka marssal Piłsudskit, linnaga tutvumine, kellaviitee marssal Piłsudski juures, diplomaatilise korpuse esitlemine riigivanemale ja kulminatsioonina president Móścicki suu-

⁴⁹ RA, ERA.957.7.149, l. 5–6. Ülevaade J. Wołodkowiczi öeldust.

⁵⁰ RA, ERA.957.13.268, l. 28. Välisministeeriumi ringkiri kõikidele saadikutele, 15.01.1930.

⁵¹ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa, lk. 307.

⁵² RA, ERA.957.13.268, l. 28. Välisministeeriumi nädalaülevaade kõikidele saadikutele, 15.01.1930.

⁵³ RA, ERA.957.7.134, l. 250. Välisministri 21.01.1930 käskkiri.

⁵⁴ Karol Adam Maria Romer (27.09.1885 Nowý Jičín – 24.04.1938 Inwałd): Poola välisministeeriumi protokollülem 1928–1938. KR II (15.02.1934).

⁵⁵ O. Mamers. Kahe sõja vahel. Stockholm, 1957, lk. 90.

⁵⁶ RA, ERA.957.7.149, l. 109. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 17.01.1930. Stefan Józef Leon Przeździecki (18.09.1879 Varssavi – 03.12.1932 Varssavi); VR III/2 (29.04.1925).

⁵⁷ RA, ERA.957.7.149, l. 102. Ajutine asjur Varssavis poliitilise osakonna juhatajale, 13.01.1930.

rejooneline vastuvõtt kuningalossis riigivanem Strandmani auks. Kõik see toimus kavako-
haselt ja eriti õhtune vastuvõtt jättis sügava mulje Briti suursaadikule William Erskine'ile,⁵⁸
ent mitte niivõrd välisminister Lattikule, kes märkis, et vastuvõtt, „kuhu ilmus paari tuhande
kutsutud külalise ümber mundri- ja aukandjaid mehi ning naisi“, oli „õnnestunud paraad, aga
siiski liialt eluta ja kaine ühe ilusa vallatu õhtu jaoks“.⁵⁹ Rohkem meeldis Lattikule vastuvõtt
Varssavi linnavalitsuses, kus „ruumid olid suurepäraselt lilli täis ja vastuvõtjad ise samuti lille
tujus. Linnavalitsuse liikmed, haritlased, seltskonnainimesed, poliitikud ja äriilma esitajad
– kõik segamini koos. Kahetsen, et Riigivanem millegipärast raekojas ei kõnelenud. Seal oli
meil kõne ette nähtud ja Riigivanem valdab nii vabalt prantsuse keelt.“ Strandmanile õigus-
teaduse audoktori diplomi üleandmine Varssavi ülikoolis pakkus Lattiku sõnul äratundmis-
rõõmu, sest mõnigi dekaanidest „tundis meie ülikooli väga hästi, oli ise joonud Tartus *alma
mater*“i rinnalt jõudu ning tarkust“.

Poola protokolliamet omistas suure tähenduse kaua tuntud rahvusvahelisele tavale – kahe
riigipea ühisele ilmumisele ooperietendusele, põhjendades seda rohkearvulise publiku tõttu hea
võimalusena „Eestit propageerida“.⁶⁰ Lattik märgib, et „suur ooperietendus oli ilus. Teater püsti
täis ja kõik tervitasid Riigivanema ilmumist. Meie hümni mängiti siin esimest korda õigesti,
kuna muidu Varssavis igal pool üks omapärane kolmerealine keerutus takka mängiti. See oli
vist mõnest *pot-pourri*'st võetud. [– – –] Ma ütlesin meie muusikajuhile Kullile,⁶¹ kes Varssavis
meie laule juhtis, et andku poolakatele õige viis. Ja teatris oli juba õige viis.“⁶²

Kuna eestlased soovisid ka ise korraldada oma riigipea vastuvõtu, siis soovitas protokoll-
amet teha seda suurejooneliselt ja kohe pärast ooperietendust, aga ei teatud, mida teha üle-
jäänud ooperikülalistajatega. Tallinn soovis aga algusest peale korraldada ainult riigivanema
privaatsemat „vastudineed“ Poola juhtkonnale Eesti saatkonnas, mille võimalused olid piiratud
paarikümne külalisega.⁶³ See ei olnud lihtne ülesanne – juba Strandmani eelkäija Varssavis
Johan Leppik oli seitsmest toast koosnevat saatkonda nimetanud Eesti esindustest „korter-
suhtes kõige halvemal järjel“ olevaks.⁶⁴ Jaanuari algul teatas ajutine asjur Varssavis Konstantin
Schmidt (Tälven) välisministeeriumile: „Olen hästi tundma õppinud siinse seltskonna vaateid,
arusaamisi... tunnen ka siinseid välissaatkondade ruume... Ja ei eksi küll ma vist kinnitades,
et viletsusega ei saa meie siin kellelegi imponeerida – vaid ümberpöörduvalt. Et härra Riigivanem-
mal tuleb vastu-*diner*'el vist Poola presidenti ja tema *suite*'i vastu võtta, tõuseb tõsine küsimus,
seotud kuludega, saatkonna korteri mugavaks tegemiseks, kuna, kordan, muutume vastasel
korral poolakate haletsuse ja pilke märklauaks. [– – –] Tähaksin korra veenda neid härrasid
kodumaal, kes rahustavad endid, „et oleme väike riik, ei ole ka meil põhjust uhkust taga ajada“,
et igal arvamisel on omad piirid olemas. Riik ei suuda soetada endale oludekohast saatkonna
korterit! Nali, mida võib lubada endale mõni ilmariik, vaid mitte Eesti.“⁶⁵

Strandman, kes oli äärmiselt kokkuhoidlik, aga teadis olukorda Varssavis, sekkus isiklikult
ja jõuliselt ka sellistes küsimustes nagu enda antavale dineele šampuse, veini ja konjaki telli-
mine,⁶⁶ mis tehti ülesandeks Eesti saadikule Prantsusmaal⁶⁷ ning mille eest tuli arve esitada

⁵⁸ R. Pullat. Versailles'ist Westerplatteni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel, lk. 40.

⁵⁹ RA, ERA.957.7.149, l. 151. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁶⁰ RA, ERA.957.7.149, lk 103. Ajutine asjur Varssavis poliitilise osakonna juhatajale, 13.01.1930.

⁶¹ Raimund Kull (03.10.1882 Narva – 10.10.1942 Tallinn): dirigent ja helilooja.

⁶² Visiidi ajal kanti Poola raadios üle ka eesti muusikat; RA, ERA.957.7.149, l. 151. Välisminister Lattiku
märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

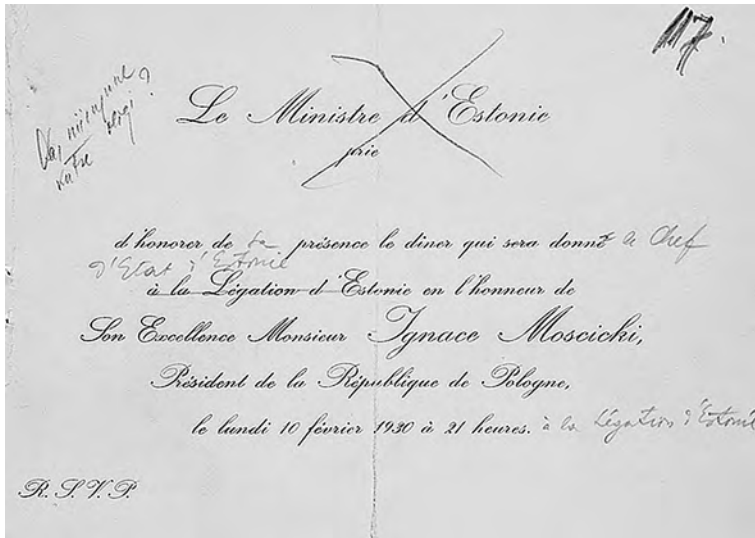
⁶³ RA, ERA.957.7.149, l. 109. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 17.01.1930.

⁶⁴ E. Medijainen. Saadiku saatus, lk. 209.

⁶⁵ RA, ERA.957.7.149, l. 42–42p. Ajutine asjur Varssavis väliministri abile, 09.01.1930.

⁶⁶ RA, ERA.957.7.149, l. 45. Poliitiline osakond ajutisele asjurile Varssavis, 13.01.1930.

⁶⁷ Näiteks valge ja punase veini hind ei tohtinud ületada 30 franki, konjak 50 franki ja porto 35 Prantsuse franki
pudel. Protokollilem Elmar Kirotar on laintud levinud praktikat tellida nt. alkohoolseid jooke saatkondade
vahendusel ja sellest loobuti väidetavalt 1930. aastate teisel poolel.

Viimase hetke parandused. Poola presidendi osavõtul toimunud dineeks Eesti saatkonnas otsustati saata kutse mitte Eesti saadiku, vaid riigivanema nimel. RA, ERA.957.7.149, l. 17

riigivanemale.⁶⁸ Tähelepanuväärselt otsustas vabariigi valitsus just 22. jaanuaril 1930 ehk vahetult riigivanema Varssavi-visitide eel lubada kasutada riigivanema, ministeeriumide ja saatkondade lauanõudel suure riigivapi kujutist.⁶⁹ Hołowko vahendas Eesti saatkonnale Poola protokolliameti vastuväiteid: Rumeenia ja Afganistani kuninga Varssavi-visitidel polevat „sellist otsekohest revanšeerimist“ toimunud ja raske oleks piirduda vähem kui kahekümne külalisega, sest „mõned suurtest härradest, kes oleks jäänud seega kõrvale, oleks võinud ärapahandatud saada“. Algusest peale oli kummaline kutsuda ruumipuudusel mõned härrad daamidega, mõned ilma. Eriarvamusele lisas kaalu suurriiklik žest: Poola diplomaatilise protokoll kohaselt külastavat Poola riigipea üleüldse ainult „ambassade“, aga mitte saatkondi.⁷⁰ Eesti aga vähem kulukast, privaatsemast ja, mis peamine, privaatsemast vestlust võimaldavast väiksema õhtusöögi mõttest ei taganenud, vaid Poola protokolliametile pakuti protokollikohane väljapääs: president Mościckit ei paluta saatkonda mitte saadiku, vaid riigipea külalisena, mida ka aktsepteeriti. Daamide küsimus „lahenes“, sest presidendiproua haigestus – millest teatati saatkonnale juba pool kuud varem. Asjaolu, et proua Michalina Mościckal oli nõrk tervis, oli laiemalt teada.

Poolakate programmis pidi visiidi teist päeva alustama välisminister Zaleski lõunaeine (*déjeuner*) auavaldusena Strandmanile kui endisele kolleegile Poola poliitikute väikses ringis ja ilma diplomaatilise korpusega. Hołowkoni jõudsid aga Tallinnast kuuldused, et Eesti pool ei pea välisministri einet riigivanema kui staatusest kõrgema jaoks protokollkohaseks, millele vastukaaluks tõi Hołowko näiteid mujalt.⁷¹ Hiljem palus välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja Leppik Eesti saatkonnal selgitada, et see oli arusaamatus ja Leppik öelnud Poola saadikule, et riigivanem Tõnissoni Stockholmi visiidi ajal Rootsi välisminister riigivanema auks einet ei andnud. „Kuid igal maal on oma protokoll ja meil ei ole, käesolevas asjas, mitte midagi arvustavat öelda Poola programmi kohta.“⁷² Lõplikult ei saagi väita, kas tegemist oli möödarääkimisega või astus Eesti pool teadlikult „sammu tagasi“, nähes poolakaid sama tegevat.

⁶⁸ RA, ERA.957.7.149, l. 44. Poliitiline osakond saadikule Pariisis, 13.01.1930.

⁶⁹ RA, ERA.957.7.149, l. 58. Vabariigi Valitsuse otsus, 22.01.1930.

⁷⁰ RA, ERA.957.7.149, l. 115. Varssavi-saatkonna sekretär poliitilise osakonna juhatajale, 21.01.1930.

⁷¹ RA, ERA.957.7.149, l. 119p. Varssavi-saatkonna sekretär poliitilise osakonna juhatajale, 22.01.1930.

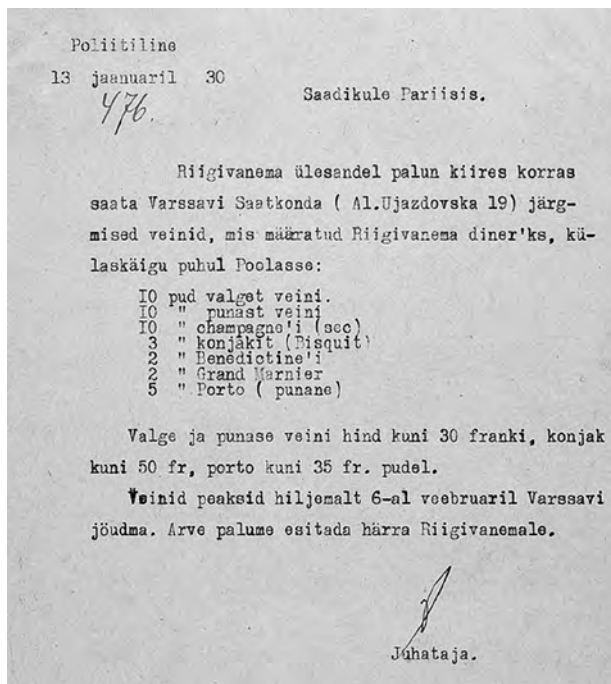
⁷² RA ERA.957.7.149, l. 122. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 24.01.1930.

Seega piirdusid Eesti kohapealsed ettevalmistused Varssavis ennekoike oma saatkonna ettevalmistamisega Poola võõrustajate ja umbes künneliikmelise „Eesti kolonii“ vastuvõtuks. Tallinnast saadeti Varssavisse kolm erimõõdulist riigivanema lippu saatkonnale, presidendi autole ja kuningalossile Varssavis ehk presidendi residentsile, mille ühes tiivas riigivanem taastatud Poola ajaloos esimese välisriigi riigipeana peatus – auavaldus, mida poolakad eriliselt rõhutasid. Tallinnast saadeti saatkonda uus vapikilp, maalid ja trepivaiabad, samuti lauahõbe kahekümne neljale ja kohviserviis, „kuna see raske ei ole“. Kristallnõud otsustati osta Varssavist ja lauanõud ning kaks suurt kandelaabrit üürida kohapealt. Saatkond nentis ka ilmse rahuldustundega, et firmalt Robert Behrend & Co. tellitud veinid on Pariisist teel ja

„ka juhul, kui peaksid need hiljaks jääma – ajame läbi“, kuid muret tunti, kas Moskvast sealse saatkonna abil ostetud vaip jõuab ikka kohale. Kutsekaardid riigivanema dineele tellis saatkond Varssavist ja Poola-poolse osavõtjate nimekirja seadis kokku Poola välisministeeriumi protokollile. Menüü osas saatis saatkond Tallinnasse neli pakkumist Varssavi jahimeeste klubilt Klub Myśliwski, kelle „toitude valmistamise viis ja nende headus on saatkonna poolt mitmel viisil proovitud“. Visiidi ettevalmistamise kohapealsete kulude katteks eraldati riigivanema eelarvest saatkonnale üle 500 USA dollari.⁷³

Majanduskriisi tingimustes püüdis Strandman ilmselgelt olla võimalikult kokkuhoidlik, nii et see häiris Elmar Kirovari hinnangul maksumaksja rahakotti paindlikumalt suhtunud Lattikut: „Sõidukulude asjus ei saanud ma olla ühel arvamisel Riigivanemaga, kes nõudis iga hinna eest ka siin kokku hoida ja ei tahtnud lubada lisatoetust sõitjatele. See on kõrvalküsimus, mida ma selleks kirja panen, et oma arvamist avaldada välisministeeriumi arhiivile. Kui riigil niisugust sõitu vaja on, tuleb kinni maksta ja mitte lasta väikesepalgistel inimestel eri koormaid kanda.“⁷⁴ Välisministri otsusega maksti Varssavisse lähetatavatele päevaraha 5 krooni.⁷⁵ Oma jõududega aeti läbi seal, kus võimalik: juba enne riigivanema visiidi algust siirdus veebruari algul rongiga Varssavisse informatsioonibüroo juhataja Georg Meri, kelle ülesandeks oli valmistada ajakirjanduse jaoks ette visiidi põhisõnumid, ent ta võttis endaga kaasa ka Eesti lipud, seinapildid, laulinad-servjetid ja lindi Poola tundmatu sõduri hauale mõeldud pärjale.⁷⁶

Veini Varssavisse! Välisministeeriumi vahendatud korraldus saadikule Pariisis Karl Robert Pustale veinide saatmiseks riigivanema galadineeks. 13.01.1930. RA, ERA.957.7.149, l. 44

⁷³ RA, ERA.957.7.149, l. 60. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 29.01.1930.

⁷⁴ RA, ERA.957.7.149, l. 142–143. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁷⁵ RA, ERA.957.7.134, l. 250. Välisministri 21.01.1930 käskkirj.

⁷⁶ RA, ERA.957.7.149, l. 122. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 24.01.1930.

Poliitilised kõnelused

Välisminister Lattiku sõnul tulid „hoiatavad hääled ilmsiks paar päeva enne [Strandmani] sõitu, niipea, kui saadikud teatasid [visiidist] ametlikult oma valitsustele. Hoiatasid Vene, Saksa ja Leedu. Seda olime kõik ette näinud ja sellega arvestanud. Hoiatused olid iseenesest õrnad ja ettevaatlikud. Nii ka meie vastus: see on puht viisakusvisiit, mille pärast ei tarvitse kellelgi tunda ärevust.“⁷⁷ Välisministeerium ootas saatkondadelt aruandeid meeleoludest pealinnades⁷⁸ ja nii Eesti kui Poola kordasid, et visiidil ei tule kõneks poliitilisi, majanduslikke ega sõjalisi küsimusi.

Seda muidugi ei usutud, sest Lattik oli valitsuses ja Riigikogu väliskomisjonis visiiti põhjendanud just ühiste julgeolekuhuvide vaatevinklist: „Meie peame teadma, kes on meie sõbrad ja vastased, peame teadma, kus nemad on raskel ajal. Meie ei tohi oma välispoliitikat nii juhtida, et meie üksinda oleme ja elame ja sõja korral meid lihtsalt ära pühitakse. Poola on ikka olnud meile sõbralik, Poola huvi on meie olemasolu, *ergo*, ei ole meil ühtegi põhjust tagasi lükata suure rahva kutset.“⁷⁹ Eesti delegatsioon soovis ennekõike kohtumist marssal Piłsudskiga, sest president Mościckiga, kes Lattiku sõnul oli „kena, haritud inimene, sale kuju ja presidendiks just kui valatud, aga poliitikast ei ole tal taipu“ ning kes olevat öelnud, et on presidendiametis „kui lind puuris“,⁸⁰ ei olnud põhjust tõsiselt arutada „tõsise Poola peremehe“ võimkonda kuuluvat. Eestit soosiva Piłsudski toetuseta poleks Strandmani Varsavi-visiit teoks saanud ning marssalilt, Zaleskilt ja Hołowkolt pärinesid visiidi poliitilised sõnumid. „Marssali endaga oli mul pikem kõnelemine Eesti saatkonnas, kuhu ta ilmus pärast lõunasööki juttu vestma. Suur laps on marssal. Seda ta teab ka ise. Ütles, et olevat tal kaks omadust: lapsik ja jonnakas. Emal olnud sellepärast juba temaga küllalt tegemist. Venelasi ta vihkab, ei salli moskaleid.“⁸¹ Jutustas oma elukäiku, kõneles vangipõlvest ja kinnitas, et „Poolal ja Eestil ei ole lahkkelisid. Meie hoiame kokku ka raskeil päevil“. Kõnelesime ka Litvinovi protokollist⁸² ja marssal arvas, et see oli „ilus algus meie ühisele arusaamisele Moskva vastu.“⁸³ Selgus, et Piłsudski „ei usu mingisugust sõjalist revolutsiooni Venemaal. See oleks siis võimalik, kui väed on sõjaliinil, ühte kohta koondatud, kuna laiali pillatud rügemendid ei saa teha mässu. Algab üks, tuleb teine ja surub maha. Ikkagi nälg, viletsus ja üksikutes osades rahvusline ärkamine võivat saada kommunismile saatuslikuks.“⁸⁴

Riigivanema vestlusest Piłsudski ja Hołowkoga olevat selgunud „et meie olemasolu on Poolale tähtis“ ja „kodukaitse küsimustes võime arvestada ühise frondiga“. Zaleski iseloomustas oma Eesti kolleegile Poola suhteid Saksamaa ja Venemaaga ja rääkis ootustest Eestile: „Seletas, et vahekord Saksaga on parem ja paraneb iga päevaga. Kaubaleping olevat niihästi, kui valmis. Venest arvas, et Ukraina liikumine ei võivat niipea tõsiasjaks saada, sest terror ja surve olevat seal küllalt kõva. Meie asjust juttu tehes ütles välisminister, et siin olla asjad küllalt selged. Poola ei taha ühelgi tingimusel ennast maksma panna kui Balti riikide juht, küll on tema huvides, et meiega elada kõige paremas sõpruses. Ja kui meie kui kõige stabiilsem

⁷⁷ RA, ERA.957.7.149, l. 143–144. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visiidist.

⁷⁸ RA, ERA.957.13.268, l. 28. Välisministeeriumi ringkiri kõikidele saadikutele, 15.01.1930.

⁷⁹ RA, ERA.957.7.149, l. 138–141. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visiidist.

⁸⁰ Mościcki taandas end Piłsudski eluajal teadlikult välispoliitilistest küsimustest, tema mõju tugevnes pärast marssali surma 1930. aastate keskel.

⁸¹ Moskal (e. k. moskoviit) – pl. k. vähemalt 17. sajandi keskpaigast Teise maailmasõjani laialt levinud venelase (pejoratiivne) nimetus.

⁸² Briand-Kellogi pakti (27.08.1928) juhtmõttest ehk sõja kui poliitika vahendi hukkamõistmisest lähtuva nn. Litvinovi protokollid ehk pakti sõlmised 09.02.1929 NSV Liit, Poola, Rumeenia, Läti ja Eesti. NSV Liidu jaoks teenis see rahvusvahelisest isolatsioonist väljumise eesmärki ja võimalust demonstreerida oma väidetavat rahumeelseid kavatsusi.

⁸³ RA, ERA.957.7.149, l. 163. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visiidist.

⁸⁴ RA, ERA.957.7.149, l. 166. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visiidist.

Marssal J. Piłsudski tänutelegramm
riigivanem O. Strandmanile 14.02.1930.
RA, ERA.957.7.149, l. 135

EESTI VABARIIGI
TELEGRAAF

Telegramm TALLINN

Lahtekoht: WARSZAWA Nr. 21025 sõna 66

Telegraafile antud: 14 / 2 1930., kell 17 / 38.

SON EXCELLENCE MONSIEUR STRANDMAN CHEF DE L'etat
D'ESTHONIE TALLINN:

Tres sensible aux sentimes que vous avez bien voulu
exprimer dans votre telegramme au moment de quitter le sol
polonais je tiens a vous assurer monsieur le chef de l'etat que
je garderai le meilleur souvenir de votre visite qui a donne une
nouvelle force a lamitie entre nos pays.

MARECHAL JOSEF PILSUDSKI
2671.

Balti riikidest Läti ja Leeduga suudame sõprust hoida, on see tervitatav Poola seisukorrast. Eesti saab mõjuda Lätile ja vast Läti Leedule. Lätiga ei pidavat olema leida nii kerge ühist keelt kui meiega. [– – –] Kui ühisest vaenlasest kõnet oli, siis ei tunne Hołowko teist kui Venet ja selle ühise vastase ees peab olema alati valvel.⁸⁵

Lattiku sõnul oli omavahel juttu ka „maiseist asjust, meie kaubalepingus.⁸⁶ Juhtisin tähelepanu asjaolule, et leping on meile kole passimine. Poolakad lubasid kohe aidata parandada asja. Meie kala huvitas neid ja maikuus taheti tulla vaatama, mis saaks meilt osta.“⁸⁷

Eesti kuuldes naaberriike tugevalt arvustama ei kiputud. „Kunagi ei püütud kusagil ka erakõnes mitte riivata näiteks sakslasi või mõnda teist riiki. Leedu kohta ütles [asevälisminister] Wysocki⁸⁸ ja ka Hołowko korduvalt, et neil on valus, kui kasvab Leedus üles noor põlvkond inimesi vihas Poola vastu.“⁸⁹ Viimane oli ilmselt seotud skandaaliga, mille põhjustas Varssavi-teenkonnal riigivanem Strandmani väljumine rongist Vilniuse peavaksali perroonile ja improviseeritud tänukõne Poola esindajatele eesotsas Vilniuse vojevoodi Władysław Raczkiewicz ja Tartus asutatud ning hiljem Vilniusesse asunud korporatsiooni Polonia liikmetele. Riigivanema sõnadest võis jääda mulje Vilniuse tunnustamisest Poola linnana ja puhkenud skandaali järel tegi Eesti saadik Leedus Heinrich Laretei Tallinnas rahuldumata jäänud ettepaneku end Kaunasest tagasi kutsuda. Laretei märkis hiljem, et õigus oli Leedu poolel ning „Strandman ei oleks tohtinud üldse vagunist välja tulla, väites, et sellist asja ei olnud kokkulepitud kavas ette nähtud“.⁹⁰ Vahejuhtum Vilniuses oli selle ja ehk kõigi seniste Eesti riigivanemate välisvisiitide häirivaim sündmus.⁹¹

⁸⁵ RA, ERA.957.7.149, l. 161. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁸⁶ Eesti-Poola kaubandus- ja laevandusleping sõlmiti Tallinnas 19.02.1927.

⁸⁷ RA, ERA.957.7.149, l. 165. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁸⁸ Alfred Wysocki (26.08.1873 Łańcut – 03.09.1959 Kraków): Poola saadik Rootsis 1924–1928, asevälisminister 1928–1930, saadik Saksamaal 1931–1933, suursaadik Itaalias 1933–1938, senaator 1938–1939.

⁸⁹ RA, ERA.957.7.149, l. 163. Välisminister Lattiku märkmed riigivanem Strandmani Poola-visitidist.

⁹⁰ H. Laretei. Saatuse mängukanniks. Mällu jäänud märkmeid. Lund, 1970, lk. 169. Vt ka RA, ERA 957.7.149, l. 25. Eesti saadik Leedus poliitilise osakonna juhatajale, 13.02.1930.

⁹¹ Põhjalikumalt mõjust Eesti-Leedu suhetele vt. E. Medijainen. Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934. Tartu, 1991, lk. 25–27; Vilniuse küsimusest vt. ka R. Pullat. Versailles'st Westerplatteni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel, lk. 78–83.

President Mościcki vastuviidi ettevalmistused

President Mościcki vastuviidist Eestisse, „mis oma kultuuri ja organisatsiooni poolest kuulub Lääne-Euroopa rahvaste peresse“, teatas asevälisminister Alfred Wysocki 17. jaanuaril 1930 ajalehele *Gazeta Polska*.⁹² Eesti pressis avaldati, et Poola president külastab Eestit juulis või augustis miiniristlejal, allveelaevade saatel, aga miiniristlejat alles ehitati.⁹³ Saabumine laevaga võimaldas Poola presidendil ühtaegu vältida Lätit ja demonstreerida Poola tärkavat merevõimu.

29. aprillil 1930 teatas Varssavi saatkonna 1. sekretär Schmidt, et Hołowko sõnul sobivat augustikuu algus, sest juulis president puhkab. Augusti teisest poolest alates olevat päevakorras Rahvasteliidu asjad ning seejärel saavat takistuseks ilm. Hołowko öelnud, et Läti kaudu Poola president Eestisse ei sõida.⁹⁴ Kui Rootsi kuningas oli 1929. aastal ühe merereisiga külastanud nii Eestit kui ka Lätit, siis Poola jaoks ei tulnud Riia ametlik külastamine, vähemalt mitte enne Tallinnat, kõne alla. Mitteametlikult oluaks Riia polütehnikumis õppinud Mościckil keeruline, kui mitte võimatu Lätit kui naaberriiki tõsiselt solvamata seda visiiti tegemata läbida. Hołowko oli Strandmanile Varssavis 1927. aasta juunis öelnud, et Poola ja Läti suhteid häirib „kaks tülküsimust: kuus Väina-äärset valda ja tasu võõrandatud poolakate mõisate eest“,⁹⁵ kuid 1929. aastaks oli tasu maksmise küsimus endistele Poola mõisnikele Lätis vähemalt suure osas lahenenud, lisaks oli sõlmitud lepinguid raudteetranspordi ja mereühenduse alal.⁹⁶ Ehkki kõlas soovitusi korraldada ka Eesti riigivanema reis Poola meritsi, ei olnud Eesti jaoks läbisõit Lätist protokolliliselt problemaatiline, sest liitlasriiki oli riigivanem ametlikult külastanud 1925. aastal ning Eesti riigivanema kui institutsiooni esimene välisviisit oli toimunud hoopis Soome. Ehkki Lätis tervitati riigivanem Strandmani läbisõitu kõrgeima taseme auavaldustega kuni kohtumiseni president Gustavs Zemgalsiga ning Läti-Poola piirini liikus riigivanema rongi ees Läti julgestusrong, anti Eesti välisministeeriumi andmetel Läti pressile ülesandeks visiit „surnuks vaikida“.⁹⁷ Teisalt on väidetud, et „Läti elas Eesti Riigivanema külaskäigu soojalt ja ülitähelepanelikult kaasa“.⁹⁸ Läti „märkamatu“ läbimine polnud mõeldav, eriti arvestades, et näiteks Riigikogu liikmete viis aastat varasem, Riias peatumata sõit visiidile Poola oli põhjustanud pingeid.⁹⁹

Peaminister Hugo Celmiņš¹⁰⁰ lähtus oma 17. jaanuari 1930 kommentaarides Leedu ajakirjandusele Eesti ametlikest sõnumitest, väites, et Strandmani visiit olevat „vaid ainult kahe riigi vahel valitseva sõpruse tunnus, mispärast seda peavad tervitama teisedki naaberriigid“. Leedu ajakirjaniku küsimusele, kas Varssavit kavatseb külastada ka Läti president, vastas Celmiņš, et läti rahvas, ka sotsialistid soovivat, et Läti riigipea külaskäigud välisriikidesse algaksid Kaunasest.¹⁰¹ Celmiņš pidas siinkohal silmas 1930. aastal valitud uue Läti presidendi visiitide järjekorda, sest Eestit, Soomet ja Rootsit olid Läti presidendid juba ametlikult külastanud. Läti üldisemat hoiakut tõi Eestile eeskujuks 10. jaanuaril 1930 välisministri abi August Schmidtiga kohtunud NSV Liidu saadik Adolf Petrovski, kes rõhutas, et Läti pre-

⁹² Vaba Maa, nr. 16, 19.01.1930, lk. 1.

⁹³ Kaja, nr. 33, 08.02.1930, lk 1. Nõukogude meeleavaldused riigivanema külaskäigu vastu. Päevaleht nr. 38, 08.02.1930, lk. 3.

⁹⁴ RA, ERA.957.7.162, l. 2. Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Poolas ja asutustega Poola presidendi külaskäigu kohta.

⁹⁵ RA, ERA.957.13.17, l. 18. Saadik Varssavis poliitilise osakonna juhatajale, 18.06.1927.

⁹⁶ E. Medijainen. Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934. Tartu, 1991, lk 91.

⁹⁷ RA, ERA.957.13.268, l. 28–29. Välisministeeriumi ringkiri saadikutele, 15.01.1930.

⁹⁸ Samm rahu kindlustamise poole. Sõdur 1930, nr. 7/8, lk. 161.

⁹⁹ V. Muntersi ringkiri Läti välisministeeriumile, 22.05.1925. – Eesti ja Läti suhted 1920–1925. Koost. H. Arumäe. Tallinn, 1999, lk. 346–347.

¹⁰⁰ Hugo Celmiņš (30.10.1877 Lubāna – 30.07.1941 Moskva): Läti peaminister 1924–1925 ja 1928–1931. KR I (29.04.1931).

¹⁰¹ Läti president külastab Kaunast. Päevaleht, nr. 18, 19.01.1930, lk. 3.

sidenti olevat kutsutud külla nii Poola kui ka Leetu, ent riigipea loobus, et mitte kumbagi pahandada. Petrovski soovitati Eestil võtta eeskuju Lätist ehk siis riigist, mille juhtkonda Eesti välisministeeriumis seostati mõnikord sooviga „istuda kahel toolil korraga“.¹⁰² Omavahel tülitsevat Leedut ja Poolat Läti presidendi tasemel ei külastanudki, mis Balti riikide välispoliitilist passiivsust ohutanud Moskvale igati sobis.

Mościcki ei saanud Tallinnasse siiski sõjalaeval, vaid Poola suurimal laeval, Gdynia-Ameerika liini jaoks ostetud ookeaniaurikul Polonia viie väiksema sõjalaeva¹⁰³ saatel. Sellest piisas, et demonstreerida oma rahumeelset kavatsust tõusva mereriigina. Ennekõike häiris see Saksamaad, millega Poolal oli samamoodi kui Eestilgi probleeme saksa vähemuse küsimuses. Saksa saadik Tallinnas Erich Schroetter¹⁰⁴ hoiatas välisminister Lattikut juba enne Varssavi-visitit, et „kui Varssavi külaskäik tähendab Poola poolt sõprade otsimist Baltikumis *status quo* alalhoidmiseks Saksa-Poola piiride suhtes, siis riivab see Eesti-Saksa häid vahekordi“.¹⁰⁵ Lattik vastas, et seda visitit pole põhjust üle hinnata.¹⁰⁶ Poola ajakirjanduses märgiti pärast Mościcki visitit, et „kes otsib mingit erilist tähendust Poola presidendi esimeses merereis, mis tehti Poola tõusva kaitselaevastiku esimeste laevade saatel, see peab selles kõige rohkem nägema nende lahutamatu sidemete sümboolset väljendust, mis ühendavad Poola suveräänsust Balti mere rannikuga, selle rannikuga, mis aastasadu Poolale on kuulunud“.¹⁰⁷ Märkimisväärselt toimus Mościcki visiidi ajal intsident just ühe Tallinna sadamas peatunud Saksa aurikuga: kui teised laevad heiskasid Eesti ja Poola lipud, heiskas Saksa aurik midagi, „millel ei olnud midagi ühist tähendatud lippudega“.¹⁰⁸

Arengud Eesti-Poola suhetes ja viimase ambitsioonid Läänemerel ei meeldinud ka Rootsil, eriti seepärast, et Poola riigipea merereis näis matkivat ja varjutavat Rootsi oma. Veel 1930. aastate lõpul nähti Rootsis Poolat, mille kultuur „on veel arenemas ega suuda Balti riikidele praegu palju pakkuda“ „rohkem Kesk-Euroopa suurvõimu“, mitte Läänemere maa-na.¹⁰⁹ 20. jaanuari 1930 vestlusest Rootsi välisministri Ernst Tryggeriga järeltas Eesti saadik Stockholmis Friedrich Akel, et „Rootsis ei nähta heal meelel Poola mõju kasvamist Baltikumis, Rootsi ei taha, et ta uued austajad, milleks ta peab Eestit-Lätit, kord oma pilgud mujale heidavad j.n.e. Mina arvan päris hea olevat, kui rootslastele saab ütelda: „Hier stehe ich; ich kann auch anders.“ Sest kõigest juubeldamisest hoolimata, mille tegelikku väärtust ja tagajärge keegi ei alaväärtusta, on Rootsi ametlik poliitika meie suhtes (ja ka Läti suhtes) jäänud täiesti steriilseks. Aga ka see nähtus on loomulik: Rootsi on enam kui 100 aasta jooksul võõrdunud aktiivsest poliitikast [– – –].“¹¹⁰ Ka välisminister Lattik nentis peale Mościcki visitit, et „Poola külaliste kõned ja jutujamised olid mõnes osas kindlasti kodusemad ja tuttavamad kui rootslaste omad. Seepärast, et rootslased on kaua, väga kaua seisnud eemal võitlustest liinil ja mässudest kodurindel. Nemad ei saa süveneda meie kaitsekraavi sügavusse ning meil teeb raskusi tõusta nende rahuliku töö ja elupäeva vabadusse. Poolakatega seevastu on koos tambitud ja nähtud mässe, võitlusi ja sõda.“¹¹¹

Arvesse tulid ka sisepoliitilised kaalutlused. 19. juunil teatas välisminister Lattik Poola saatkonnale, et 10. august sobib nii Riigikogu väliskomisjonile kui riigivanemale. „Lisasin aga juure, et meie praegu n-ü palavas parlamendi õhkkonnas tuleb rehkendada sellel valitsusel üllatustega

¹⁰² RA, ERA.957.13.268, l. 29. Välisministeeriumi ringkiri saadikutele, 15.01.1930.

¹⁰³ Wicher, Mazur, Podhalanin, Ślęzak ja Krakowiak.

¹⁰⁴ Erich Hans Schroetter (1875–1946): Saksamaa saadik Eestis 1928–1932. EPR I/2 (14.07.1932).

¹⁰⁵ RA, ERA.957.13.268, l. 31. Välisministeeriumi ringkiri saadikutele, 08.02.1930.

¹⁰⁶ Samas.

¹⁰⁷ Päevaleht, nr. 219, 14.08.1930, lk. 3.

¹⁰⁸ Vaba Maa, nr. 186, 12.08.1930, lk. 3.

¹⁰⁹ Rootsi suhetest Baltikumiga. Stockholmi ülikooli Balti sektiooni sekretäri dr. Schücki intervjuu. – Akadeemia 1937, nr. 2 (august), lk. 124–125.

¹¹⁰ RA, ERA.957.7.149, l. 14. Saadik Stockholmis välisministeeriumi poliitilise osakonna juhatajale, 20.01.1930.

¹¹¹ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa, lk. 319.

19.

Dimanche, le 10 août.

11 h. Arrivée de S. E. M. le Président de la République et départ en cortège pour le Château de Kadriorg.
(Uniforme ou habit, décorations).

12 h. 15 Présentation de M. M. les Chefs des Missions à S. E. M. le Président de la République au Château de Kadriorg.
(Uniforme ou habit, décorations).

13 h. 30 Déjeuner intime chez M. le Chef de l'Etat. En même temps déjeuner offert par le Ministre des Affaires Etrangères en l'honneur de S. E. le Ministre des Affaires Etrangères de Pologne.
(Jaquette).

15 h. Réception des délégations par S. E. M. le Président de la République au Château de Kadriorg.
(Jaquette).

16 h. Réception de S. E. M. le Président de la République à l'Hôtel de Ville.
(Jaquette).

16 h. 30 Visite de S. E. M. le Président de la République à la Légation de Pologne.

18 h. 45 Dîner de gala au Château de Kadriorg.
(Uniforme ou habit, décorations).

22 h. Réception au Château de Kadriorg.
(Uniforme ou habit, décorations).

Lundi, le 11 août.

10 h. Aubade du Chœur mixte de la Jeunesse scolaire au Château de Kadriorg.

11 h. 50 Revue militaire, Place de la Liberté.
(Jaquette).

13 h. 30 Déjeuner chez M. le Président de l'Assemblée d'Etat.
(Jaquette).

16 h. 30 Excursion à Viimsi.

19 h. 30 Dîner à la Légation de Pologne.
(Uniforme ou habit, décorations).

22 h. Réception à bord du navire de S. E. M. le Président de la République.
(Uniforme ou habit, décorations).

President I. Mościcki vastuvõtu kava 10.–11.08.1930.
RA, ERA.957.7.162, l. 9

asejuht kolonelleitnant Kamiński, Poola mereväe ülem kommandoor Józef Unrug¹¹⁷, tööstus- ja kaubandusministeeriumi mereosakonna direktor Teodozy Nosowicz, välisministeeriumi idaosakonna juhataja Tadeusz Hołówko, president Mościcki poeg ja nõunik Michał Mościcki¹¹⁸ ning presidendi adjutantid major Kazimierz Jurgielewicz ja kapten Zygmunt Guzewski.¹¹⁹ 18. juulil avaldati meedias visiidi lõplik kava ja Poola delegatsiooni koosseis.¹²⁰

ja palusin teda seda ka Poola edasi anda.”¹¹² 20. juunil teatas välisministeerium saadikutele, et vastuvisiidi esialgne kuupäev on 10. august, aga sise poliitilistel põhjustel pole see veel kindel.¹¹³ 25. juunil teavitas välisministeerium Poola saatkonda Tallinnas, et Eestile sobib 10. august, ent võimaliku valitsuskriisi korral Eestis tuleks visiidi aega muuta. Poola saatkond olevat olukorda mõistnud ja tõdenud, et Poola sise poliitiline olukord on veel keerulisem.¹¹⁴ President Mościcki vastuvisiidist andis Eesti välisministeerium kooskõlastatult Poola saatkonnaga ametlikult teada 10. juulil ehk täpselt kuu aega enne selle algust. Samal päeval tegi Kaitsevägede staabi II osakond kaitseatašeele Varssavis kolonelleitnant Jakobsenile ülesandeks välja uurida Poola hümni õige noot ja mitmesuguste teiste viiside partituur.¹¹⁵

Peatselt sai välisministeerium Poola saatkonnalt presidendi saatjaskonna nimekirja. Saatjaskonda kuulusid välisminister August Zaleski, presidendi tsiviilkantselei ülema kohusetäitja Adam Lisiewicz, protokollülem krahv Karol Adam Romer, presidendi sõjakabineti ülem kolonel Jan Głogowski¹¹⁶ ja

¹¹² RA, ERA.957.7.162, l. 3. Välisministri jutujamine Poola *chargé d'affaires*'iga, 19.06.30 kell 14.30.

¹¹³ RA, ERA.957.13.401, l. 25. Välisministeeriumi nädalaülevaade kõikidele saadikutele, 20.06.1930. Seejuures märgiti, et teedeminister on kutsunud juuli keskel Poola turismikongressile ja 25.–26. juulil on oodata Poola kaubandusministri külaskäiku Eestisse, Lätti ja Rootsi.

¹¹⁴ RA, ERA.957.7.162, l. 6. Poliitilise osakonna juhataja saadikule Varssavis, 25.06.1930.

¹¹⁵ RA, ERA.495.12.129, l. 60. Sõjavägede Staap II Osakond. Kirjavahetus sõjaväe esindajaga Poolas.

¹¹⁶ Jan Głogowski (24.06.1888 Bojanets – 12.08.1935 Lviv): Poola Vabariigi Presidendi Sõjakabineti ülem 1928–1935. KR III (04.08.1932).

¹¹⁷ Józef Michał Hubert Unrug (Joseph von Unruh; 06.10.1884 Brandenburg an der Havel – 28.02.1973 Lailly-en-Val): Poola mereväe ülem 1925–1939.

¹¹⁸ Michał Mościcki (29.09.1894 London – 04.03.1961 New York): 1928–1933 Poola Vabariigi Presidendi Tsiviilkantselei ametnik, Poola ajutine asjur Austrias 1933, saadik Jaapanis 1933–1936 ja Belgias 1937–1939.

¹¹⁹ RA, ERA.957.7.162, l. 16. Poola Vabariigi Presidendi saatjaskond.

¹²⁰ Päevaleht, nr. 192, 18.07.1930, lk. 3.

Eesti saadiku ja sõjaväeatašee Varssavis kolonel Jakobseni küsimusele, kas nad võiksid saata president Mościckit teekonnal Tallinnasse tema laeval või peaksid olema presidendil Tallinna sadamas enne saabumist vastas, vastas protokollilülem krahv Romer delikaatselt, et „protokollil seisukohalt toimetada võiks nii üht kui teist viisi“, ent Eesti diplomaatidele anti siiski mitmel moel mõista, et neil on sobivam ise rongiga Eestisse sõita, et enne presidendil saabumist sadamas olla.¹²¹ Nii ka toimiti. Rohkem protokollialaseid küsimusi teadaolevalt ei tekkinud ning ka seda ei saanud otseselt erimeelsuseks pidada.

„Poola päevad Tallinnas“

Eesti välisministeeriumi koosseisus vastutas diplomaatilise protokollil küsimuste eest otseselt 1921. aastal loodud administratiivosakonna juhataja, kes oli „vastutav kogu riigi ametliku tseremoniaali eest, kuhu hulka kuulus riigivanema ja välisministri pidusöövide korraldamine, kus näiteks alati oli vaja lahendada probleeme, keda kutsuda ja kes pidi välja jääma“.¹²² 1920. aastatel uuris ja süstematiseeris välisministeerium esinduste kaudu mujal levinud kombeid ja tseremooniaid. Riikliku protokollil küsimustega tegelesid ka kaitsevägede staap, riigikantsleil, riigikogu kantsleil. Visiitide korraldamisse sekkusid poliitikaosakond, minister ise ja tema abi. Rootsi kuninga ja Poola presidendil visiidi ajal täitis protokollilülema kohustusi välisministeeriumil poliitilise büroo juhataja Elmar Kirotar, kellelt kaitseministri otsusel Poola delegatsiooni juurde sideohvitserideks määratud Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste ülem kolonel Herbert Brede ja ratsaväekapten Felix Jänes pidid saama visiidiiga seonduvaid juhiseid.¹²³ Eraldi protokollilülema ametikoht osakonna direktori õigustega loodi välisministeeriumil struktuuris 1. aprillil 1936 riigivanema dekreedina jõustunud välissteenistuse seadusega¹²⁴ ja protokollilülema ametisse seati visiitide korraldamisel kogenud Kirotar, tema enda sõnul „dekoratsioonide vastane“, kes „nagu saatuse pilkena määrati ka esimeseks teenetemärkide komitee asjaajajaks“.¹²⁵

1930. aasta juulis-augustis käsitleti Eesti ajakirjanduses põhjalikult visiidi ettevalmistusi: Tallinnas värviti maju, ehiti ja korrastati tänavaid, nagu oli tehtud aasta varem kuningas Gustav V ootel.¹²⁶ Naljähambad märkisid, et hea oleks, kui pealinna igal aastal mõni kuningas või president külastaks. Lisaks auväravale sadamas võttis kuju teinegi: kuna Pikka tänavat Raevoja platsiga ühendavalt Mündi tänavalt ei suudetud ära viia ehitustellinguid, siis kaunistati need kiirkorras pargadega ning kitsamaks muutunud uulits sai hüüdnimeks „Poola koridor“. Varssavis lehvisid riigivanem Strandmani visiidi ajal Eesti lipud ja ka Tallinn-Harju prefekt andis korralduse seada Tallinna majad Poola riigipea visiidi mõlemal päeval lipuehtesse. Juba juuli algul pöördus lipuvabrik Eestilipp välisministeeriumisse palvega „teatada kõikidele riigiasutustele, kellel Poola lippude muretsemine sunduslik“, et tellimustega kiirustataks.¹²⁷ Hiljem selgus, et ehkki president Mościckit ootas Tallinnas Poola ja Eesti lippude meri, tegi vihm oma töö ja suurem osa Poola lippe oli punakollaseks liginenud.

Gustav V auks 28. juunil 1929 korraldatud Kaitseliidu suurparaadiga seoses nuriseti hiljem, et ettevõtjad pidid oma kaitseliitlastest ja naiskodukaitsjatest töötajad mitmeks päevaks töölt eemale lubama ja said rahalist kahju. Poola presidendil auks korraldatud paraadil osalesid sama suurel, ligi seitsme tuhande osalejaga paraadil nii sõjaväelased kui ka kaitseliitlased isegi Värska suvelaagrist Petserimaalt ning visiidi eel pandi käima erirongid ja lisati vagu-

¹²¹ RA, ERA.957.7.162, l. 13. Saadik Varssavis poliitilise osakonna juhatajale, 26.07.1930.

¹²² O. Mamers. Kahe sõja vahel. Stockholm, 1957, lk. 145.

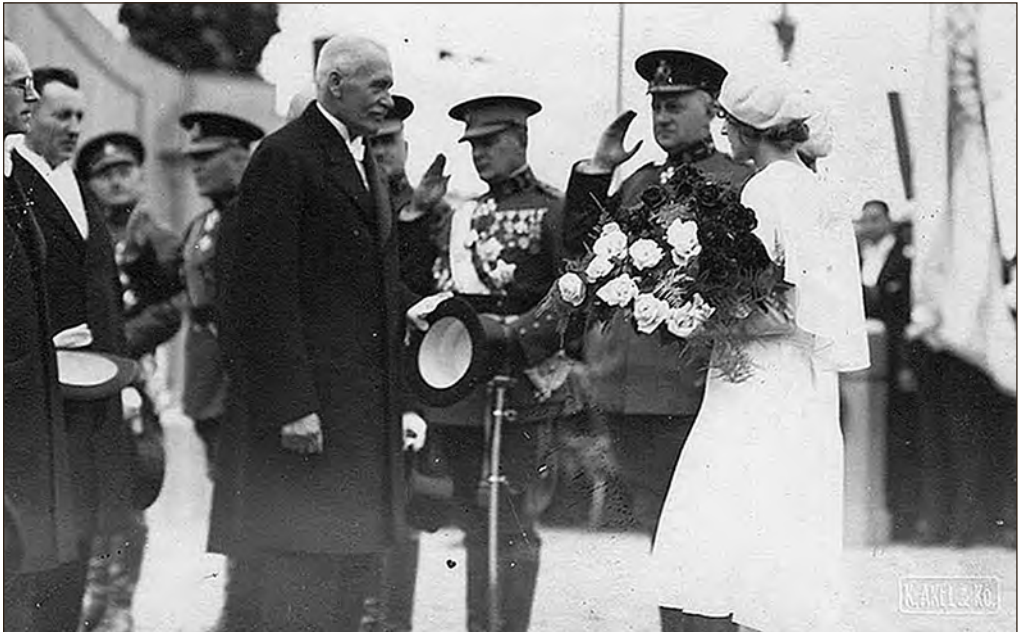
¹²³ RA, ERA.957.7.162 l. 12. Kaitsevägede Staabi II osakond välisministeeriumil poliitilise osakonna juhatajale, 23.07.1930.

¹²⁴ Eesti välissteenistus. – Biograafiline leksikon 1918–1991. Tallinn, 2006, lk. 13–14.

¹²⁵ E. Kirotar. Mis saab edasi? Päevik 1931–1940. – Akadeemia 2008, nr. 1, lk. 214.

¹²⁶ Poola valge kotkas Eesti pinnal. – Sakala, nr. 90, 09.08.1930, lk. 4.

¹²⁷ RA, ERA.957.7.162, l. 7. „Eestilipp“ välisministeeriumile, 07.07.1930.

„Witamy Pana, Panie Prezydencie!” Tallinnasse saabunud Poola presidendile ulatab gümnaasiumiõpilaste nimel valge-punase kimbu neuu Salmel Leo. 10.08.1930. Foto Marje Einre erakogust. Vasakul jälgib toimuvat kullipilgul välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja Johan Leppik.

neid.¹²⁸ Juuli algul kirjutas 3. diviisi ja Tallinna garnisoni ülem kindralmajor Gustav Jonson välisministeeriumi poliitilise osakonna juhatajale, et Poola riigipea vastuvõtuks vajatakse aulavesse umbes neli tuhat meest, kusjuures esindatud peaksid olema kõik väeliigid peale lennu- ja mereväe ja suurem osa väeosi oma lippudega. Nelja tuhande sõjaväelase veokulu ja päevaraha oli 7993 krooni ja 63 senti.¹²⁹ Väljastpoolt Tallinna saabunud kaitseliitlased majutati pealinna koolimajades.¹³⁰ Julgestuseks asusid tänava ääres koguneva rahva keskele mundris ja erariides politseinikud, kes jälgisid aknaid ja inimeste käitumist. Diplomaatilisele korpusele saatis välisministeerium formaalse kutse ja instruksioonid kolm päeva enne visiiti.¹³¹

Ookeaniaurikul Polonia saabunud Poola presidendiga tervitamine sadamas sarnanes Gustav V tervitamisega aasta ja Soome president Relanderi omaga viis aastat varem. Nagu riigivanem Strandmanile Varssavi vaksalis, sai president Mościckile Tallinnas osaks 21 aupauguga saluut. Vastuvõtt sadamas ja kahe riigipea sõit ratsaeskordi saatel Kadrioru lossi leidis ajakirjanduses nüansirohket äramärkimist. Presidenti oli sadamasse tervitama kutsutud ka tuhatkond õpilast.

Juba Rootsi kuninga vastuvõtuks värskendusremondi saanud Kadrioru lossi juurde saabunud Poola riigipead tervitasid kooliõpilaste ja naiskodukaitsjate spaleer ja lossi ette rivistunud kaitseliitlased. Lossiesisele iluplatsile olid istutatud valged ja punased lilled, presidendiga riigivanema saabumisel kõlas Poola hümn ja Kadrioru lossil heisati riigivanema lipu kõrvale ka Poola presidendiga lipp. Poola saadik tutvustas lossis presidendiga Tallinnas tegutsevaid välissaatkondade juhte. Järgnes riigivanema intiimne Poola riigipeale ja tema pojale. Samal ajal andis välisminister Lattik välisministeeriumis lõunasöögi oma kolleegi Zaleski auks. Seejärel oli poole tunni jooksul ette nähtud presidendiga tervitama saabunud delegatsioonidega

¹²⁸ Vaba Maa, nr. 84, 09.08.1930, lk. 1.

¹²⁹ RA, ERA.957.7.162 l. 8. 3. Diviisi ülem välisministeeriumi poliitilise osakonna juhatajale, 08.07.1930.

¹³⁰ Kaja, nr. 175, 31.07.1930, lk. 2.

¹³¹ RA, ERA.957.7.152, l. 11. Protokolliteenistus saatkondadele, 07.08.1930.

kohtumine, mille tipphetk oli Mościckile Tartu Ülikooli audoktori tunnistuse ja Kotkaristi I klassi teenetemärgi üleandmine. Marssal Piłsudskile andsid Eesti esindajad Kotkaristi I klassi teenetemärgi (möökadega) üle samal kuul Varssavis. Presidenti oli Tallinnasse austama tulnud ka kolm üliõpilaskonna juhatuse esindajat, ent erinevalt Rootsi kuninga visiidist ei pidanud üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid vajalikuks eraldi oma lippudega välja tulla. 1828. aastal Tartus asutatud ja kahe maailmasõja vahel Vilniuses tegutsenud Poola vanima üliõpilaskonvendi Polonia esindajad olid küll tervitanud riigivanemat tema läbisõidul Vilniusest.

Nii nagu Soome ja Rootsi riigipead varasematel aastatel, külastas ka president Mościcki riigivanema saatel Tallinna raekoda,¹³² kus teda tervitasid omavalitsusjuhid kogu Eestist. Linnapea Anton Uesson mainis sõnavõtus eelmise Tallinnas viibinud Poola riigipea, kuningas Zygmunt III Waza privileegi Tallinnale ning et Poola ajal tegid Tartus ja „maarahva hulgas andumusega rahvahariduslikku tööd poola katoliku preestrid, kelle vahekord kohalikkude pärismaalaste-eeslastega olnud vanade dokumentide järele kõige sõbralikum“.¹³³ See oli ka Poola kui ülekaalukalt roomakatoliikliku maa presidendi visiidi ainus kaudsem seos kirikuga. Gustav V kui Rootsi riigikiriku pea saabumisel olid helisenud kirikukellad, visiidi esimese päeva programmis oli külaskäik Rootsi Kiriku peapiiskopi Nathan Söderblomi ordineeritud Eesti Evangeelse Luteriusu Kiriku piiskopi Jakob Kuke saatel toomkirikusse ja sealt Rootsi-Mihkli kirikusse, kuhu kogunes monarhi tervitama rootslaskond Ruhnust, Vormsilt ja mujalt.¹³⁴ Kuigi roomakatoliku kirikut nimetati Eestis sageli „poola kirikuks“, puudus Poolas rangelt võttes riigikirik¹³⁵ ja marssal Piłsudski isiklikud suhted kirikuga olid keerukad. Kohalike poolakatega kohtus president Poola saatkonnas. Erinevalt Rootsi riigipeast, kelle Tallinna ja Narva volikogu valisid oma aukodanikuks, president Mościckit aukodanikuks ei valitud, ehkki tema valimist Tallinna aukodanikuks kaaluti.

President koos poja ja adjutantiga majutati Kadrioru lossi merepoolsesse tiiba ehk samadesse ruumidesse, kus aasta varem oli ööbinud kuningas Gustav V. Välisminister Zaleski ööbis kolleegi külalisena ministeeriumihoone külaliskorteris ning ülejäänud seltskond Poola, välja arvatud Poola-Eesti ajakirjanike sõprusühingu liikmed, kes majutati Kuld Lõvis. Esimese visiidipäeva õhtul kell 18.30 algas Kadrioru lossis galadinee, mille jaoks vajaliku serviisi laenas Riigikantseleile Riigikogu kantselei tingimusel, et serviisi võib kasutada ainult dineeks, ja see peab puhastatult olema Riigikogu einelauda tagastatud järgmise päeva hommikul kella kuueks.¹³⁶ Dinee kasvas kell 22.00 üle suuremaks, kolme-neljasaja külalisega aiapeoks. Eesti ajaloos teine selline ühe riigipea auks korraldatud *garden party* Kadriorus kordas selgelt Gustav V visiidil toimunut.¹³⁷ Kuna eriti omavalitsustegelastel puudus seesuguse vastuvõtu kogemus, püüti neid enne vastuvõttu ajakirjanduse kaudu juhendada. Sama oli toimunud aasta varem, mil naisterahvaid õpetati ajakirjanduses Rootsi kuningale kniksi tegema, kui viimane näiteks lossipargis vastu tuleb, kuid hiljem nenditi, et mõned daamid põiklesid oma kohmetuse varjamiseks kuninga teelt kõrvale. Seekord märgiti, et „Poola presidendi külaskäigu puhul on kutsete osaliseks saanud hulk selliseid kodanikke, kes seni piirdunud provintsi sündmustega ja sellepärast asunud seisukohal, et kuub ei tee meest halvemaks. Hulk vallavanemaid ja teisi omavalitsuse tegelasi on seni vaadanud riietuse tsivilisatsioonile kui luksusele, mis ei suurenda ega vähenda mehe au.“¹³⁸ Et riietusega võis kummalisi olukordi

¹³² Soome president raekoda vaatamas. – Kaja, nr. 130, 23.05.1925, lk. 5; Maailma suurus ja kuulsusi Tallinnas. – Päevaleht, nr. 196, 23.07.1939, lk. 6.

¹³³ A. Meister. Eesti ja Poola. Tallinn, 1930, lk. 16.

¹³⁴ E. Kirotar. Tema Majesteedi Rootsi kuninga Gustaf V külaskäik Eesti. Eesti ja Rootsi 1929. Tallinn, 1929, lk. 150.

¹³⁵ Poola 1921. aasta põhiseaduse artikli 114 kohaselt oli roomakatoliku kirik *primus inter pares*.

¹³⁶ RA, ERA.31.5.398, l. 56. Riigikogu kantselei tingimused Riigikantseleile.

¹³⁷ RA, ERA.957.13.268, l. 11. Välisministeerium kõikidele saadikutele, 08.07.1929.

¹³⁸ Pisut härrade riietusreeglitest. Mida kanda presidendi pidustustel? – Uudisleht, nr. 54, 09.08.1930, lk. 4.

tekkida, näitas Piłsudski võimupöördeni kolm korda valitsusjuhi ametis olnud, talupojaperest pärit peaminister Wincenty Witosi komme ilmuda „isegi presidendi dineedele veesaabastes (nad olid tuliuued ja läikivad), kaelasidemeta ja kraeta mustas jakis – nii nagu rikkamad talumehed laadapäevadel oma külas võisid hiilata“.¹³⁹

Pärast südaööd lõppenud vastuvõtu lõpetas kaitseliitlaste ja naiskodukaitsjate tõrvikurongkäik ning ilutulestik koos pimeduses helendavate Poola ja Eesti vappidega. Välisminister Lattiku järgi toimus tõrvikurongkäigu ajal vahejuhtum – „rahva elagu-hüüete sekka kuulus Kadrioru pargist terav vile. Vilistaja püüti kinni. Osutus muulaseks, kes ei olnud Poola-Eesti sõber.“¹⁴⁰

Tallinnas võis näha Poola laevastiku meeskonda ja ajakirjanduses mainiti nende silmapaistvalt distsiplineeritud käitumist. 10. augusti pärastlõunal pidasid Poola ja Eesti mereväelased jalgpallivõistlust. Ajal, mil Kadriorus toimus vastuvõtt ja aiapidu, andis Polonial kaasa sõitnud mereväeorkester Harjumäel kontserdi peamiselt poola ja eesti rahvaviisidest. Öhtul korraldati mereväelastele Tallinna garnisoni Sõdurite Kodus peoõhtu, laevastiku ohvitseridele pakuti Ohvitseride Keskkogu kasiinos korraldatud banketil võimalust lävida Eesti mereväeohvitseridega. „Ka siin möödus koosviibimine hilise tunnini, kus loodi uusi tutvusi, kuna suurem osa esimest korda meie koduvenes külas viibisid. Mis puutub ohvitserkonda, siis on noored ohvitserid oma merisõjalise hariduse Prantsusmaal omandanud ja ka teised ohvitserid seal täienduskursusel viibinud ja valdavad seega prantsuse keelt. Silmas pidades seda, et meie mereväe ohvitserid Inglismaal oma täiendavat haridust omandavad, siis kujunes meie ohvitseridel huvitavaks eriala küsimuses mõtteid vahetada.“¹⁴¹

Visiidi teine päev, 11. august algas kell 10 Kadrioru lossi ees kavandatud ja vihma tõttu lossi üle viidud Tallinna Koolinoorsoo Muusika Ühingu segakoori äratuslauluga, millele kell 11.50 järgnes sõjaväe ja Kaitseliidu paraad Vabaduse väljakul. Poola traditsioonide vaimus andis tooni ratsavägi ja paraadi avamarss, „1. Brigaadi mars“¹⁴² oli ilmne viisakusavaldus kümme aastat tagasi Varssavi all punaväe pealetungi tagasi löönud Poola relvajõududele eesotsas marssal Piłsudskiga.

Torkab silma, et aasta varem tervitati Rootsi kuningat Riigikogus juba visiidi esimesel päeval, mille käigus kanti ette Juhan Aaviku komponeeritud „Tervitus Rootsile“ (sõnad Peeter Grünfeldt).¹⁴³ Poola presidendi auks Riigikogus aktust ei korraldatud, vaid piirduti paraadile järgnenud lõunasöögiga Riigikogu esimehe ja ühtlasi Eesti-Poola Ühingu esimehe Karl Einbundi (Eenpalu) juures. Parlamendi külastamist ei toimunud ka riigivanem Strandmani Varssavi-visiidi ajal. Ehkki Naiskodukaitses asutaja ja esinaine Mari Raamot algatas üsna viimasel minutil Poola riigipea auks Estonia kontserdisaalis piduliku kontsertaktuse korraldamise, oli kontserdisaal remondis ja orkestri- ja kooriliikmed suvepuhkusel, mistõttu see auvaldus jäi ära.¹⁴⁴

Visiidi privaatsem sündmus oli kellaviietee Viimsi mõisas, tuntud Poola sõbra kindralleitnant Laidoneri ja tema poolatarist abikaasa Maria Laidoneri juures. Seal toimus vahejuhtum, mille pani kirja Sõjavägede tervishoiuvalitsuse ülem sanitaarkindralmajor Arthur Lossmann: „Tervitussõnad oli mu [seitsmeaastane] tütar pähe õppinud ja ütles nad selgesti, kuid lillekimbu üleandmisel närvitses laps nii, et see tal käest põrandale kukkus. President ja laps kummardusid mõlemad lillekimbu ülestõstmiseks ja pörkasid seejuures peadega kokku. Lahke president rahustas last, võttis ta oma põlvele ja nii neid koos pildistatigi.“¹⁴⁵

¹³⁹ O. Mamers. Kahe sõja vahel. Stockholm, 1957, lk. 92.

¹⁴⁰ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa, lk. 319.

¹⁴¹ Vaba Maa, nr. 186, 12.08.1930, lk. 3

¹⁴² RA, ERA.650.1.2109, l. 6. „Marsz Pierwszej Brygady“ ehk „My, Pierwsza Brygada“: marssal Piłsudski juhitud Poola Leegionide 1. Brigaadi mars, tänapäeval Poola armee esindusmarss.

¹⁴³ Eesti ja Rootsi. Tallinn, 1929, lk. 150.

¹⁴⁴ RA, ERA.957.7.162, l. 10p. Välisministri abile, 18.07.1930.

¹⁴⁵ A. Lossmann. Rahutus maailmas. Stockholm, 1961, lk. 181.

Visiidi lõpetas Polonial kell 22.00 alanud vastuvõtt neljasajale külalisele. Poola külalistele, nagu ka rootslastele aasta varem, avaldas Lattiku muljet eestlaste ülitäpne saabumine isegi tugevas viimasajus ja kogu visiidi täpsus.¹⁴⁶ Riigivanem lahkus laevalt südaöö paiku ja seejärel ka külalised. Laev hiivas ankru varahommikul ning puksiiride Jaan Poska ja Jüri Vilms saatel lahkus laevastik udusest sadamast. Mościcki on oma seni trükis ilmutata mälestustes maininud, et visiit „väikesesse ja ilusasse riiki“ oli väga südamlik ja väidetavalt suurejoonelisem kui Rootsi kuninga vastuvõtmine aasta varem. Eraldi märkis Mościcki ära kohtumise omavalitsusjuhtidega raekojas ja külaskäigu kindral Laidoneri „mereäärsese villasse“. „[Eesti] rahvas oma täielikus nooruses ja elujõus, tõeliselt demokraatliku korra juures, jättis väga sümpaatse mulje. Kõik superlatiivid, millega olen juba ammu saanud iseloomustada soome rahvast, kehtivad minu arvates ka tema sugulasrahva eesti rahva kohta.“¹⁴⁷ Tallinnas anti üle ka presidendi lahkumiskingitus teenindavale personalile, politseiametnike abiandmise kapitalile ja kaitseministeeriumi muusikutele kokku 2000 krooni.¹⁴⁸ Rootsi kuningas annetas aasta varem raha pealinna vaestele.

Visiidist võis lisaks ajakirjandusele osa saada ka raadio vahendusel: „Pühapäeval ja esmaspäeval jälgisid võrulased-raadiolased huviga Poola presidendi külaskäigu puhul korraldatud pidustusi ja vastuvõttu. Hommikupoolel oli edasiandmist õige hästi kuulda, kuid õhtupoolikul ja õhtul, samuti ka esmaspäeval, oli see päris raske, sest äikene segas palju. Õhtuse Poola orkestri kuulamise asemel oli kuulda vaid järelejätmatuid raginaid.“¹⁴⁹

„Kui pole Poolat, siis pole ka Eestit“. Kokkuvõte

Riigivanem Strandmani visiit Poola ja president Mościcki vastuvisiit 1930. aastal täiendas Eesti diplomaatilise protokolliga alast kogemustepagasit ja elavdas suhteid Poolaga. 7. detsembril 1929, enne riigivanem Strandmani visiiti asutati Varssavis Senati marssali Juljusz Szymański patronaazi all Poola-Eesti ühing, millele vastati Eestis 9. veebruaril 1930 Riigikogu ruumides Eesti-Poola Ühingu piduliku asutamisega. Ühingu eesmärgiks sai „Eesti ja Poola rahvaste vahelise sõpruse tihendamise ja vastastikuse läbikäimise arendamine eriti kultuurilisel ja majanduslikul alal“.¹⁵⁰ Esimeheks valiti Riigikogu esimees Karl Einbund (Kaarel Eenpalu), auesimeheks Laidoner. Põhikirja koostamisel olid võetud eeskujuks varem asutatud Eesti-Rootsi ja Eesti-Läti sõprusühingu alusdokumendid. Ühingu tellimisel valmis tuntud kirjaniku ja polonofiili Bernhard Linde toimetusel president Mościcki visiidi ajaks Eesti ja Poola autorite artiklitest koostatud terviklik koguteos „Poola“,¹⁵¹ mille luksusköide kingiti presidendile. Sellest 260-leheküljelisest teosest põhjalikumalt ei ole eesti keeles hiljem ilmunud.¹⁵² President Mościckile kingiti visiidiks Poola välisministeeriumi ja Küttide Liiduga koostöös valminud ajakirja Kaitse Kodu! Poola erinumber, milles avaldati presidendilt ajakirjale saadetud sõnad: „Poola rahvas loeb eesti rahvast oma parimaks sõbraks.“¹⁵³ Kahtlemata ei jätnud mõlemas keeles avaldatud ning kohati ülevoolavad sõprusavaldused arvukat lugejaskonda mõjutamata, ehkki välisminister Lattik tõesed pärast visiiti, et „Poola jaoks ei ole massil

¹⁴⁶ RA, ERA.957.13.268, l. 11. Välisministeeriumi ringkiri kõikidele saadikutele, 08.07.1929.

¹⁴⁷ I. Mościcki. Autobiografia, lk. 503–504. Presidendi mälestused katkevad kolm lehekülge hiljem autori surma tõttu.

¹⁴⁸ RA, ERA.31.5.1587, l. 1. Poola presidendi kingitusest osasaajate nimekiri.

¹⁴⁹ Võru Teataja, nr. 89, 12.08.1930, lk. 3.

¹⁵⁰ RA, ERA.957.7.128, l. 57–58. Eesti-Poola Ühingu põhikirja.

¹⁵¹ Poola. Koguteos. Eesti-Poola Ühingu väljaanne. Tallinn: Ühiselu, 1930.

¹⁵² Hiljem koostas Linde koostöös kohalike saatkondadega ka ülevaateosed „Tšehhoslovakkia“ (Tallinn, 1933) ja „Ungari“ (Tallinn, 1936), millest viimase idee autor oli Linde sõnul riigivanem Konstantin Päts.

¹⁵³ Kaitse Kodu!, nr. 31–33, 10.08.1930. Poola erinumber, lk. 730. Erinumbrit aitas ette valmistada 1920. aastatel Poola saatkonnas Tallinnas töötanud Poola kindralstaabi II osakonna (sõjaväeluure) ohvitser Wiktor Tomir Drymmer (24.05.1896 Dobrzelin – 27.07.1975 Ottawa; VR I/3,15.08.1923, VT II 09.05.1938).

10.08.1931 andis Kaitseleidu Vanematekogu delegatsioon eesotsas kindral J. Laidoneriga president I. Mościckile üle Kotkaristi ja Kaitse Kodu! Poola erinumbri (10.08.1930) nahkköites eksemplari. Poola-juudi kunstniku Janina Konarska kaanekujundus valmis Poolas. Repro

Tallinnas üles Leedut osalema Varssavis 1930. aasta sügisel põllumajandusministrite konverentsil.¹⁵⁷ Visiidid näitasid lähedasi suhteid, kuid kahepoolsete kokkulepete küsimusi ei soovitud rahvusvahelise huvi fookuses eksponeerida. Välisminister Lattik on märkinud, et „selle meie aastasaja elukogemused on mitmel korral näidanud, et kirjutatud leping võib vajaduse korral muutuda paberikorvi esemeks, millega ei ole midagi peale hakata. Häda korral lüüakse käed kokku püsti jalul seistes ja relvavendlus ongi küps.“¹⁵⁸ Nenditi, et „kui pole Poolat, siis pole ka Eestit. Meie ajaloolised vaenlased on ühised. Kes teab, millal lohed ärkavad ja tarvis on jälle katsuda rammu. Uhked ja rüütlikud poolakad on siis kindlasti meie abimeesteks.“¹⁵⁹ *Entente cordiale*’ist tõelise liitlassuhteni jõudsid Poola ja Eesti 2004. aastal. *Interbellumi*-aegse koostöö ja hilisemate saatuseaastate kaja võis kuulda president Andrzej Duda otsuses korraldada oma esimene välisvisiit riigipeana just Eestisse.

Autor tänab Poola Vabariigi Suursaatkonna avaliku ja kultuuridiplomaatia spetsialisti pr. Sławomira Borowska-Petersoni, Poola Vabariigi Välisministeeriumi avaliku ja kultuuridiplomaatia osakonna minister-nõunikku dr. Wojciech Bilińskit, akadeemik Tõnu-Andrus Tannbergi ning Eesti Vabariigi Välisministeeriumi raamatukogu juhatajat hr. Heini Vilbiksiti.

¹⁵⁴ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa, lk. 318.

¹⁵⁵ RA, ERA.957.1.577, l. 2. Saatkond Varssavis välisministeeriumi informatsioonibüroo juhatajale, 28.03.1930.

¹⁵⁶ Postimees, nr. 218, 14.08.1930, lk. 3.

¹⁵⁷ Poola välisminister Eesti-Poola vahekorra. – Päevaleht, nr. 217, 12.08.1930, lk. 4.

¹⁵⁸ J. Lattik. Teekond läbi öö. I osa, lk. 319.

¹⁵⁹ Tartu Maaleht, nr. 89, 09.08.1930, lk. 2.

Eestis tagavaraks mälestusi, mis oluk- sid edasiantavad põlvest-põlve, nagu seda on eestlastel alati varuks Root- sile. Kauges minevikus ei ole poolakad jätnud Baltimaale jälgi, mida aastate tuisk ja sadu ei suutnuks kinni matta.“¹⁵⁴ Visiitide ajal asutatud ja paljuski riikide poliitilis-majanduslikku, kultuurilist ja sõjalist eliiti ühendavate sõprusseltside tegevus suurendas 1930. aastatel Eesti tuntust Poolas ja vastupidi. Näiteks juba kahe visiidi vahelisel ajal, 1930. aasta märtsis pöördusid Varssavi üliõpilased saatkonna poole sooviga õppida eesti keelt, millega Eesti välisministeeriumi rahastamisel ka alustati.¹⁵⁵ Filmiope- raatorilt ja -režissöörilt Theodor Lut- sult Eesti välisministeeriumi tellitud ülevaatefilm president Mościcki visiidist jõudis mõlema riigi kinolinale arvuka publiku ette.

Kas visiitide käigus midagi kokku lepidi? President Mościcki visiidi ajal lubas Poola haridusministeerium laiendada Eesti tutvustamist maateaduse ja ajaloo õpperaamatutes.¹⁵⁶ Välisminister Zaleski kutsus oma pressikonverentsil